

UDK 398:882
Ta 322

Parengė

KOSTAS ALEKSYNAS,
LEONARDAS SAUKA

Kalbą redagavo

AUŠRA KAZIUKONIENĖ

ISBN 9986-513-00-6

© Lietuvių literatūros ir
tautosakos institutas, 1995

MITO BALSAI LIETUVOJE

SUSITIKIMAI SU ALGIRDU JULIUMI GREIMU

Profesoriaus A. J. Greimo mitologijos studijos susilaukia vis didesnio užsienio mokslininkų dėmesio. Antai prieš metus dalyvavau Tarpsemitotinio Paryžiaus seminaro posėdyje, kuriame vienas etnologas iš Kanados analizavo vietinių indėnų požiūrį į bites, o pavyzdiniu modeliu naudojosi Greimo pateiktu bičių vaidmens lietuvių kultūroje aprašymu.

Profesoriaus kolegas semiotikus apskritai stebina, kiek Greimas yra parašęs lietuviškai ir ką jis rašė mūsų auditorijai; visuomet šiek tiek mistiškas jiems atrodo lietuviškasis tyrinėjimų kontekstas. Štai kodėl, pasirodžius *Apie dievus ir žmones* prancūziškai versijai, buvo surengta ši apklausinėjimų sesija. Autorius pats yra sakęs, kad prancūziškai tokią studiją būtų buvę lengviau parašyti, tačiau norėta parodyti lietuvaiciams, kaip daromi panašūs dalykai. Prieš pradėdamas antrą tomą, Greimas yra klausinėjęs, ar verta ir jį rašyti lietuviškai, ar yra, kas tokias knygas skaito. Antras tomas lieka kol kas neišverstas, ir tai padaryti dabar kur kas sunkiau, – tereikia pamatyti, kiek yra taisytas pirmojo tomo vertimo rankraštis, pritaikant jį kitai auditorijai. Greimo mitologinėse studijose randama netikslumų, kai kurioms hipotezėms trūksta nuoseklesnio pagrindimo, bet nepamirškime, jog profesorius teturėjo Akademinių žodyną iki S raidės ir netgi ne absoliučiai visus lietuvių folkloro publikavimus. Buvo bandoma jam padėti, ieškoma medžiagos ir ji siunčiama net slepiant jos būsimo panaudojimo tikslus. Laikas parodys, kurios lietuvių mitologijos versijos yra tikros, kurios iš piršto laužtos, tačiau mokslo istorija rodo vieną dėsningumą: labai svarbu mokėti kelti metodologiniu požiūriu pagrįstus klausimus, kitaip sakant, žinoti, ko ieškoti tegu šį kartą ir ribotame prieinamos medžiagos kiekyje, nes priešingu atveju negelbsti net ir patys gausiausi archyvai. Regis, čia publikuojami atsakymai į kolegų klausimus rodo, kokiame mokslinių idėjų kontekste svarstomi lietuviškos kultūros istorijos klausimai.

Vertėtų tik pridurti, kad šis tekstas yra sesijos stenograma, kuri nebuvo po to kaip nors ypatingiau raštu tvarkyta.

SAULIUS ŽUKAS

Mitologijos klausimai, A. J. Greimo nagrinėti Aussois sesijoje, buvo svarstomi trijuose susitikimuose, kuriems vadovavo J. L. Durand, P. Ellingeris, P. Judet de la Combe ir G. Pinault.

I. Ištakos.

II. Šaltiniai.

III. Išraiškos taisyklės ir būdai:

1. Simbolių stereotipai.
2. Mitas ir kultūros sistema.

IV. Mitas ir visuomenė:

1. Trejybė ir feodalizmas.
2. Potencialios struktūros.

V. Tikėjimų istorija:

1. Mitologija kaip metakalba.
2. Žaltys ir namai.
3. Religinis personalas.

Kurti ir atkurti.

I. IŠTAKOS

G. P. 1979 m. Jūs išleidote lietuviškai parašytą knygą, skirtą lietuviškajai religijai, – „Apie dievus ir žmones“. Ši knyga neseniai pasirodė ir prancūzų kalba: „Des dieux et des hommes: Études de mythologie lithuanienne“ (Paris: PUF, 1985). Norėtume sužinoti, koks buvo Jūsų kelias į lietuvių mitologiją dar prieš parašant ir išspausdinant šią knygą.

A. J. G. Suprantama, pradėjau nuo bendrųjų semantikos bei semiotikos problemų prieš grįždamas prie šaknų – mitologijos problemų. Tai pasakytina apie bandymų, arba taikomąją, erdvę apskritai. Manau, kad visi semiotikai, taip pat ir antropologai, turi gerai suvokti situaciją. Toji situacija, kaip teigia Maupassant'as, yra literatūrinis tekstas. Kita vertus, nepavykęs (tačiau man svarbus) bandymas perimti Lévi-Strausso naudotą Bororo mito analizę; su Lévi-Strausso ne visame kame galima sutikti. Aš tariau sau: „Kadangi galiu nagrinėti Bororo, tai kodėl negaliu lietuvių?“ Be to, Dumézilis kiekvieną kartą, kai matydavomės, mane drąsino, taip pat ir Benveniste: „Jūs vienintelis, kas gali šį tą pasakyti, taigi...“ Man pačiam tai atrodė pernelyg paprasta, kasdieniška.

J. L. D. Mes pažįstami jau seniai, tiek teoriškai, tiek asmeniškai, ir jaučiu didelį malonumą pažinti Jus kaskart kitokį, labai artimą maniešiams pomėgiams, taip sakant, aplinkos antropologijai su visais kultūros atitikmenimis, kuriuos Jūs vienintelis taip surenkate. Jūsų knygoje tuo pat metu derinasi pažangių filologijos darbų teorinis griežtumas ir didelės poetinės proskynos į Algirdo Greimo vaikystę, kurios man iš tiesų atrodo jaudinančios.

A. J. G. Turiu pasakyti, jog visa tai – mano tėvo dėka. Esu valstiečių kilmės – kaip ir visi, bet jau trečiosios kartos: tėvas buvo pradinių mokyklų inspektorius. Gyvenome mieste, tačiau iki devynerių metų tėvas mane nuo gegužės išveždavo į kaimą. Čia praleisdavau kone keturis mėnesius šeimoje, kur buvo mano bendraamžis berniukas. Kiek pajėgdamas taip pat prisidėdavau prie ūkio darbų. Tai rimtas dalykas – pradedą piemenys gano kiaules, po to – karves, o vaikinai jau joja į naktigonę „girioje“.

J. L. D. Jus skaitydamas įsivaizdavau, jog kadaise pats buvote įšventintas į tas apeigas, o tas būtų neįmanoma kitaip negu...

A. J. G. Iki 1930–ųjų dar tęsėsi XIX amžius. 1930 metai ženklino persilaužimą. Tuo metu žinojau, kad atėjus vakarui negalima vilkti kojų žeme, nes įvairiausios keistos būtybės išsiruošia pasivaikščioti. Puikiai prisimenu: būdamas penkerių ar šešerių, grįžau su aukle ir visą laiką stengiausi kelti kojas kuo aukščiau. Tuo metu tikėta laumėmis, žaltvykslėmis ir kt. Pavyzdžiui, trečiojo dešimtmečio košmaras – baimė būti gyvam palaidotam. Man regis, kad tai – daugiausia europietiškas mąstymas.

P. E. Žmonės bijojo būti palaidoti pirma laiko, dar nemirę?

A. J. G. Be abejo. Dažnai vakarodami visi klausėsi istorijų apie žmones, kurie pabudo karstuose, paskui veltui beldėsi... Ši atmosfera, kurios aš irgi truputį patyriaus, galbūt ne itin... Iš tiesų gana greit tapau racionalus. Prieš tai dar išgyvenau religinę krizę ir norėjau nuginčyti tėvą dėl Dievo buvimo. Tėvas man pasakė: „Vaikuti, aš puikiai suprantu, bet luktelkime, neskubėkime, neužmiršk, kad egzistuoja Viktoras Hugo ir Darvinas“. Du autoritetai, kurių pavyzdžiu jis pats buvo auklėtas; tai buvo XIX amžius, kada kalbėta apie Trečiąją Respubliką.

Man buvo tam tikru atžvilgiu nesunku išvesti lietuvių istorijos bei kultūrinių ryšių paralelę su Prancūzija ir Rytais. Labai žavėjausi Marku Blochu, jo viduramžių istorijos interpretacijomis: manau, kad tai vienas iš didžiausių veikalų, – po Fustel de Coulanges. Bet iškyla dar vienas keblumas: šitai taikytina tik XIII amžiui; reikia lyginti įvykius. Apie Prancūzijos istoriją nučiuokiau apgraibomis, kai prisiliečiam prie faktų, jie duoda stulbinančių rezultatų, kurie susideda iš išskirtinumų bei panašumų žaismės.

II. ŠALTINIAI

G. B. Baltų teritorijoje turbūt yra įvairių tipų duomenų, kuriais remiasi mitologija ir antropologija?

A. J. G. Šaltiniai yra gana įvairūs. Yra visų pirma keletas svarbių mitų, užrašytų XIII–XV a. senąja slavų kalba, kurią tuomet vartojo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanceliarija. Aš nesu tiesiogiai naudojęsis ta kalba, todėl kreipiausi į kalbininkus – jie man parengė tekstus, taip pat ir į istorikus. Naudojau filologijos metodus: pateikti originalų tekstą su variantais, komentarais ir kt. Ten, beje, yra pakankamai dar neapdorotos medžiagos apie lietuvių romėniškąją kilmę. Nuo XV a. pabaigos žinomas toks mitas. Romėnų patricijai, gyvenę Venecijoje (nežinau, kodėl), bėgo nuo Atilos. Sėdę į laivus ir apsukę aplink Europą, atvyko čia. Kaip šitai pagrįsti? Suprantama, kiekviena proga cituojami lietuvių posakiai, kurių atitikmenų galima rasti lotynų kalboje, nes „mūsų protėviai yra romėnai“. Vis dėlto tik viena karta turėjo romėniškus vardus. Paskui pasirodė pasakojimų, kuriuose istorija ir mitai susilieja. Esu nusprendęs, jei man užteks laiko: paieškosiu šios istorijos mitinės interpretacijos duomenų. Istorikai tai laiko grynu mitu, t.y. ne itin rimtu dalyku.

Dokumentai apie religiją tepasirodė XVI a. Įdomu, kad Teutonų ordinas nepaliko nieko vertingo: jo nariai buvo stebėtojai, tačiau visiškai nesidomėjo pagonimis, kuriuos valdė arba su kuriais kovojo. Todėl

reikėjo laukti Renesanso, kad pagaliau būtų susidomėta girių dievybėmis. Dėl datų jau iš pat pradžių kyla nesusipratimų: Simonas Grunau savo kronikoje aprašė prūsų dievus, sudarančius trejybę, ir mitų rinkinį. Prūsai buvo sumušti XIII a. viduryje. Po to Teutonų ordinas čia galutinai įsikūrė ir užvaldė visas žemes. Taigi laiko intervalas pakankamai ilgas... Kai XIX a. filologai, sekdami Grimu ir kitais, ėmė domėtis šiuo klausimu, Grunau apyrašas pasirodė nepatikimas, istoriškai nerimtas. Taigi buvo priimta poveikio teorija: nusižiūrėta į Upsalos dievus, tarpininkaujant Saksui Gramatikui.

P. E. Ar iš esmės baltų, taigi ir lietuvių, mitologija buvo pateikta kaip viena iš skandinavų mitologijos formų?

A. J. G. Taigi. Grunau buvo skaitęs Saksą Gramatiką, plagijavo skandinavus, nes jam reikėjo parodyti dievus. Šis teiginys apie išgalvotus dievus dominavo iki XX a., kone iki šiol. Bet tie patys filologai spausdina vokiškus vertimus mitų, parašytų slavų kalba, ir tai vėl siejasi su lietuviais: jie iš naujo atranda Dumézilio trejybę su skirtingais vardais dievų, kurių funkcijos yra tolygios.

G. P. Istorijoje, kaip Vakarai atrado Lietuvą, buvo, ypač romantizmo epochoje, tikro susižavėjimo šia valstiečių tauta, jos kaimiška literatūra ir ypač dainomis.

A. J. G. Taip, toks žavėjimasis prasideda nuo Herderio ir Goethe'ės. Tai yra kartu ir laimė, ir nelaimė, nes folkloras tampa meno objektu: jis dalijamas pagal „didžiosios“ literatūros normas arba ieškoma genijaus, lietuvių tautos dvasios. Todėl buvo pradėtos užrašinėti lyrinės dainos. Archyvuose jų yra, kaip man atrodo, keturi ar penki milijonai. Tuo tarpu prozos tekstai pradėti rinkti per vėlai.

G. P. Vadinas, dėl poezijos buvo nepaisoma prozos, sykiu ir mitinių pasakojimų.

A. J. G. Mitai prapuolė. Tai gana įdomu: proza susiliejo į pasakų formas XIX šimtmečio viduryje; po to atėjo Helsinkio mokyklos folkloristai su savo tipų ir motyvų klasifikacija. Taigi dabar jūs, užuot radę mitą, rasite 551 tipą, po to – 322... Štai viešpataujantysis pozityvizmas: nebėra mitų!

J. L. D. Kokiomis aplinkybėmis buvo papasakotos pasakos, kurias užrašė folkloristai? Kokią vietą pasakos turėjo jūsų kartos lietuvių jaunimo atmintyje?

A. J. G. Prisimenu vakarojimus. Daugiausia pasakotos nepaprastos istorijos: stebuklai, kurie prasideda po laidotuvių, laumės, žaltvykslės, istorijos kapų, kurių reikia vengti, vaikai, kurie gaudomi dėl kraujų žydų Velykoms... Visa tai maišėsi. Paskui, išėjus iš kalbos, kas nors imdavo sekti pasaką. Ir šitose pasakose galėjo atsirasti labai senų formuluočių apie girių dievus ir pan. Aš galėjau naudotis rimtų antropologų XVIII a.

pabaigoje surinktomis pasakomis, kur nurodytos datos, vietovės, pateikėjai ir jų amžius. Bet kai mėginama parinkti numerį – kadangi dabar oficialūs komentatoriai numeruoja pagal Aarnę ir Tompsoną bei turi specialią terminologiją, – kas nors nesutampa. Tai, kas vyksta tarp jų, yra įdomu. Herojus išeina, kaip ir visose pasakose, ieškoti nežinia ko, paskui jis stoja tarnauti karaliui, tas jį pasiunčia atlikti nepaprastos užduoties. Ir staiga atsitinka dalykas, nenumatytas Aarnės ir Tompsono. Vieną gražią dieną saulė nutaria nepatekėti; kitą dieną taip pat, trečiąją irgi – saulės nėra! Karalius tada pasiunčia herojų ištirti, kas gi atsitiko...

P. J. Jūs parodėte studijoje apie baimės ieškojimą ir šioje apie Aušrinę, kad tokia pasaka nefunkcionuoja kaip gryna pasaka, kad programa nėra įvykdyta ir kad reikia čia ieškoti mito, nes tik jis padeda atstatyti tvarką. Bet šis mitas prapuolęs, ir jums tenka identifikuoti veikėjus, pasiūlyti jiems tinkamus vardus.

A. J. G. „Prilipdyti“ vardus veikėjams nėra sunku, kai nuo XVI a. pabaigos yra dievybių sąrašai, 60 dievų vienur, šimtinė kitur, tai nėra problema. Tie dievai apibūdinti kai kuriuose lotyniškuose ir daugelyje vokiškų posakių; galima netgi atsekti jų paskirtį. Kur kas svarbiau atstatyti ryšį tarp XVI amžiaus dokumentų ir XIX amžiaus tikėjimų bei ritualų, čia jau problema. Todėl manau, kad metodologiškai nebepatenkina paprasta identifikacija; reikia atkurti trijų, keturių kampų vienaareikšmiškumą: atkurti rišlumą. Kaip įrodyti teisybę, kada jai prieštarauja istoriniai teiginiai? Pateiksiu pavyzdį. Imu vieną XVI, o kitą – XVII amžiaus tekstą, – christianizacija vyko nuo XVII iki XIX a., ir tuomet tekstai mitologiškai nuskurdo, bet liko saviti. Matome, kad XVI a. pirmajame ketvirtyje yra Dievo problema, paskui, XV–XVII a., tekalbama apie pagonių žynį, kuris aukoja aukas, kad gautų šį ar tą, o jau XIX a. namų šeimnininkė pakeičia žynį. Pakanka šios chronologinės apžvalgos, paremiančios mintį apie iš tiesų skirtingų dalykų sąryšį.

P. E. Kas šiandien dar liko gyva šiuose papročiuose, tautosakoje? Ar tenai, vietoje, tęsiamos tos paieškos?

A. J. G. Suprantama, vietos folkloristams tai tebėra kasdieninė duona. Kasmet organizuojamos vadinamosios folklorinės arba etnografinės ekspedicijos. Kai kuriuose Lietuvos regionuose, ypač tuose, kurie tarp dviejų pasaulinių karų buvo prijungti prie Lenkijos, kur žemės reforma nebuvo vykdoma, o skurdas ir vargas tęsiasi lig šiol, dar galima rasti gyvos tautosakos, tačiau regione, iš kur aš esu kilęs, senojoje Rytų Prūsijoje, esame jau germanizuoti, racionalistai. Ekspedicijose surenkama šūsnyš medžiagos, didžiausi sunkumai – ją išspausdinti. Tarkim, kad ir kokybė popieriaus, skiriamo folkloro leidiniams, nepaisant jų svarbos! Tenai daviau interviu žurnalui „Mokslas ir gyvenimas“, kur siūliau tautosakos kūrinių labai sumažinti išlaidas poezijos

knygų popieriui. Yra šimtai poetų, kuriuos spausdina 10 tūkst. egzempliorių tiražu... Bet jei per trisdešimt metų ateitų vienas tikras poetas, ir tai jau būtų gerai!

J. L. D. Man atrodo, kad itin svarbi yra ritualo problema. Jūs konstatuojate, kad pagonybė iš dalies nustelbta, bet kartu ir išsilaiko prieš šį naikinimą, pritaikytą krikščionybės formoms. Tikrasis kultūrinis tautos identitetas, kurį norima galutinai nustelbti, galop įgyja, jei taip galima sakyti, atsparias vidines struktūras... Situacija tampa panaši į ketčia indėnų situaciją Peru. Ar ritualas aktyvina šią tęstinumo atmainą?

A. J. G. Šiuolaikiniame kontekste reikia skirti įvairius planus. Šie dalykai tiek pat sietini, pavyzdžiui, ir su Bretane. Pirmučiausia – kai kurių papročių, ypač kalendorinių, tęstinumas. Taigi birželio 24-oji, šv. Jono diena, dabar yra Rasos šventė: išsaugoti pagoniški vardai – ir jie pritiko. Taip pat Mirusiųjų paminėjimo diena – Vėlinės. Komunistų vyriausybė 35 metus kovojo prieš Visus Šventus ir Vėlines... Žmonės susivienijo į minią, ir tai tapo antisovietine manifestacija; mirusiųjų kultas, kaip jūs suprantate, jau... politika. Sostinėje į kapines sueidavo po 100 tūkstančių žmonių... Sovietinė vyriausybė neturi tarpinių policijos pajėgų, kurios atitiktų mūsų C. R. S.: yra milicija, arba vidaus kariuomenė, suskirstyta divizionais. Milicija negali nieko padaryti šimtui tūkstančių žmonių; taigi reikia kviesti vidaus armijos šarvuočius, tai atrodo irgi nei šiaip, nei taip. Vyriausybės silpnumas šiuo atveju kurioziškas.

Kitas atvejis yra mėginimai atkurti senuosius papročius, pavyzdžiui, vestuvėse. Vestuvės tęsdavosi savaitę su daugybe veikėjų aktorių. Yra apie trisdešimt pagrindinių veikėjų, turinčių išskirtinius vaidmenis, ir šimtai dainų. Yra trijų tomų rinkinys, apimantis vien tik vestuvines dainas. Senieji dabar dar prisimena po truputėlį iš viso to; tai atkuriamą, ir jaunimas fragmentiškai naudojasi, nes vyriausybė įsteigė civilinę santuoką. Tai „breton“ – netikras folkloras. Ko gero, yra įdomių pamėgdžiotų apeigų, tačiau jas tegalime tyrinėti kaip sociosemiotinius veiksnius – ne etnosemiotinius. Maža to, vyriausybė (tai jau trečiasis aspektas) stengiasi organizuoti kolektyvines šventes.

J. L. D. Vadinasi, vyriausybė, kad išlaikytų socialinį tęstinumą Lietuvos kontekste, yra įpareigota kurpti šventes pagal reinterpretuojamą modelį, šventes, kurios yra lygiagrečios kitos struktūros visuomenei?

P. E. Tai yra tas pats darbas, kaip ir krikščionybės pertvarkant pagonybę: stulbinantis dalykas!

A. J. G. Bažnyčia iš pat pradžių buvo katalikų. Krikštas prasidėjo XIV ir XV amžių sandūroje. Iki XVI amžiaus nebuvo vietinės dvasininkijos, kunigai buvo lenkai, nekalbantys lietuviškai, taigi nebuvo ir susipratimo. XVI a. kunigaikščiai – be išimties turtingieji, kurie valdė dalį Ukrainos ir bendravo su Paryžiumi – parnešė Reformaciją. Lietuva

palinko į kalvinizmą: buvo spausdinami lietuviški katekizmai. Tai – pirmasis lingvistikos šaltinis. Prūsijoje Didysis ordino magistras atskyrė savo valdas ir tapo Liuterio pasekėju: Kionigsbergas tada tebebuvo lietuviškas. Iš ten kilo domėjimasis lietuvių kalba.

Kai jėzuitai su lenkų armija grįžo atkurti katalikybės, jau buvo nebeįmanoma nepaisyti lietuvių kalbos. Todėl nuo XVII a. pabaigos ir XVIII amžiuje vyskupai leido ganytojiškus laiškus, drausdami lietuvių kalbą vartoti bažnyčioje: pastangos toli siekė. Norėta visur įtvirtinti lenkų kalbą. Taigi stebuklas, kaip lietuvių kalba išgyveno! Visi Europos filologai sakė: „Reikia gelbėti lietuvių kalbą!“ Indoeuropeistams ji buvo labai reikalinga kaip informacijos šaltinis. Pirmas iš tiesų rimtas senovinių mitologinių pasakų rinkinys buvo sudarytas didžiojo neogramatiko Augusto Schleicherio.

P. J. Šaltiniuose yra spraga tarp XVI a. ir romantinės epochos, naujų gramatikų ir kt. Koks Renesanso mokslininkų požiūris? Ar savo plačiuose spėliojimuose jums tenka atsižvelgti į tą požiūrį, kurį galėtų formuoti to meto raštai?

A. J. G. Iš tiesų rimta problema, kada terandamas begalinis menkai apibūdintų dievų sąrašas. Matyt, toks Renesanso netikėtumų pomėgis. Toliau reikia nuolatos atsižvelgti į vadinamąją *interpretatio romana*: pastangas asimiliuoti. Esama tiesos, bet reikia ir atsargos. Be to, yra lotynų poetų stereotipai, pavyzdžiui, miško dievybės: satyrai, faunai ir kt. Visa tai randama. Tačiau kai faktas atrodo keistas ir nepaaiškinamas informacijos pateikėjų kultūroje, tai yra beprecedentinis dalykas. Pavyzdžiui, jūs turite 60 variantų; penkiuose iš jų randate, kad *la lune* (mėnulis lietuvių k. yra vyriškos giminės) gyvena vandens gelmėse; tik vienam vieninteliam variante Mėnuo yra Aušrinės tėvas. Jei, užuot laikę jį įkurdintą vandenyse, pastebėsite jį apsigyvenant erdvėje, pamatysite, kad Venera ir Adonis pasirodo kartu. Šitai ir tampa dangiškosios šeimos tragedija: Mėnulio ir Saulės vedybos, paskui Mėnulio, kurį suvilioja Aušrinė, neištikimybė; tada vyriausias dievas policininkas Perkūnas perkerta Mėnulį perpus. Žodis *mėnuo* yra tas pats, kas ir *mėnulis* (mėnuo); prancūzų k. jis yra kilęs iš šaknies *mesurer* (seikėti, tilpti) kaip lotynų k. *mensis* ir kt. Mėnulis seikėjamas, nes jis pilnėja ir nyksta.

III. IŠRAIŠKOS TAISYKLĖS IR BŪDAI

1. SIMBOLIŲ STEREOTIPAI

J. L. D. Pastebėjau, kad didžioji jūsų darbo dalis skirta patarlių tyrimams. Koks patarlių vaidmuo lietuvių kalboje? Ar jomis remiamasi pokalbiuose?

A. J. G. Kai atvykau į Prancūziją, mano patirtis buvo labai nevykusi, nes mėginau versti dalykus, kurie patys buvo neverčiami tiesa. Patarlė yra patvirtinimas, ji turi nuosprendžio statusą. Aš pritapau prie mokytojų, Trečiosios Respublikos gerbėjų, šeimos; patarlių racionalumas čia nebuvo vertinamas. Sakiau: „Apsiprantama su viskuo, žinote, netgi čigonas pakartas pripranta“. Man atsakydavo: „Tai neteisinga! Jei-gu jis pakartas, tai nebegyvas!“

J. L. D. Žinoma, tiems, kurie jūsų klausėsi, tai buvo nesuvokiama. Patarlės yra taip išliejusios į kultūrinę struktūrą, kad jų apskritai beveik neįmanoma išversti.

A. J. G. Aš patyriau ir kitą dalyką. Prieš metus ar porą mudu su Levinu susitikom pirmą kartą. Kilimo jis lietuvis, bet jo lietuviybė jau prarasta, nes, būdamas 27-erių, jis paliko Lietuvą, beje, prieš tai baigęs vokiečių gimnaziją. Dabar vienintelis dalykas, kurį jis puikiai išlaikė, yra patarlės.

J. L. D. Jūsų rekonstrukcijose bet koks esminis posūkis sunkiai įmanomas, jeigu trūksta patarlių.

A. J. G. Aš naudojuosi ne tik patarlėmis, bet ir apskritai simbolių stereotipais. Taip vadinu galybę kalbos fenomenų, kurių nesinori iš naujo skirstyti į žanrus, daugiau ar mažiau teisingus bei klaidingus: frazeologizmai, patarlės, priežodžiai, mįslės, minklės, palyginimai („vargšas kaip Jobas“ ir kt.). Tai – kalbos savitumai.

G. P. Mįslės, minklės – kokiomis progomis jos išiterpia į kultūrą? Kokiomis aplinkybėmis jos yra menamos?

A. J. G. Praktiškai to jau nebėra, o dirbtinai dar palaikoma knygose vaikams: tai apolitiška. Šiaip mįslės, minklės buvo vartojamos vakarojant – kaip vakaro, visos kompleksinės programos, dalis. Suprantate, apie trečią valandą pradeda temti. Merginos ir moterys imasi verpti, vyrai taiso apavą, ruošia padargus pavasariui. Dažnai susirenka penkiolika ar dvidešimt žmonių: darbas netrukdo šnekučiuotis arba klaudyti. Šie vakarojimai buvo išskirtinio draugingumo, pasikeitimo žinio mis vieta, kartu perduodami ir tradicinę paveldimą kultūrą. Šitaip jungėsi sodyba su sodyba, bendruomenė su bendruomene. Tai lėmė atskirų regionų savitumai, kaip ir Prancūzijoje, kur egzistuoja galų arba romėnų teisė. Todėl randame arba tankiai apgyventus kaimus, arba išsisklaidžiusius viensėdžius. Būtent gatviniuose kaimuose išsilaikė tautosaka. Tačiau aš kalbu tik apie XIX a. pabaigą ir XX a. pradžią. Dabar nežinau, kaip toliau klostysis, kai mėginama išardyti senuosius viensėdžius ir kurti agromiestelius: bus arba geriau, arba prasčiau.

G. P. Ar galėtumėte pateikti keletą šios kalbos simbolių stereotipų pavyzdžių?

A. J. G. Štai pavyzdys, kuris puikiai iliustruoja minimų posakių mitinę kilmę.

1) Dar kartą paspyriau giltinę.

„Aš pamėginau dar kartą nusipirti mirties deivę“, vadinasi: „Aš šįkart išvengiau mirties“.

Čia viskas aišku. Deivė (Giltinė) gali stovėti ligonio galvūgaly arba kojūgaly. Taigi geras gydytojas tas, kuris mato savo krikštamotę (ši deivė yra jo krikštamotė). Gydytojas atspėja, kur šioji yra; pagydoma, kai Giltinė kojūgaly. Gydytojas gali pasakyti, kad ligonis pasveiks.

2) Neganda susiremia ragais.

Galima išversti: „Neganda, susikabinusi ragais, dauginasi“. Kitaip sakant, nelaimės niekuomet neateina po vieną. Nelaimės yra tarsi jaučiai, stumbrai, kurie badosi. Mitinė interpretacija iškelia likimo problemą kaip svarbiausią: ragai – požymis tauro, gyvūno, kurio veiksmai senovėje turėjo ypatingą reikšmę. Taigi čia nereikia tiesmukiškai ieškoti tik ragų reikšmės. Ši patarlė, kaip ir kitos, galėtų funkcionuoti kur kas paprasčiau.

3) Nudžiūvęs kaip žaltys ant lukšto.

„Išdžiūvęs kaip žaltys ant lelijos lapo“. Šis posakis, iš pirmo žvilgsnio neaiškus, šiaip jau yra labai talpus (vertas dėmesio). Jis reiškia „labai išdžiūvęs“. Kalbama apie vandeninį žaltį. Jis turi nuolat būti vandenyje, visą laiką šlapias. Todėl, vos tik iššliaužęs, baisiai išdžiūsta. Čia galima išvelgti vėlių buvimą vandenyje: jos tegali išeiti naktį. Anapusinis pasaulis yra vandenyje.

4) Vilku biegos ir uodega malonu.

Aš verčiu laisvai: „Jeigu jums teko bėgti kaip vilkui, netgi uodega jums atrodo maloni“.

Tai – filosofija, išmintis. Tas, kuris bėga panašiai kaip vilkas, yra tas, kuris tam tikromis aplinkybėmis virsta vilkolakiu, kad galėtų bėgti per miškus. Kodėl malonu? Pasivertęs vilku, suprantama, turi uodegą, kuri šiaip žmogui asocijuojasi su velniu. Taigi, kai patenkama į didžiulę nelaimę, netgi velniški ir bjaurūs dalykai tampa pakenčiamais, kitąsyk ir malonūs. Išmintis, beje, nėra gili.

Bet šiame posakyje įpinti dar ir vilk(o)takai, „tie, kurie bėga kaip vilkai“. Mano nuomone, tai yra simbolinis priežodis, o ne patarlė – abstraktesnis posakis. Prancūzų priežodis „Bonjour lunettes, adieu fillettes“ (Sveiki, akiniai, sudiev, mergaitės), taip pat simboliškas. Patarlės sunkiau pritaikomos negu priežodžiai, nes yra abstraktesnės. Tačiau pereikime prie minklių ir mįslių.

P. E. Kaip skirate šiuos du tipus?

A. J. G. Tautosakos literatūra turi du skirtingus pavadinimus: mįslės „devinettes“ ir minklės „enigmes“, abu kilę iš vienos šaknies *minti* (galvoti). Antrasis tipas išsiskiria savotiškomis ypatybėmis: pirmiausia jos išlaiko retus, archajinius, nežinomus žodžius, kuriuos sunku suprasti, antra, atsakymas dažniausiai nurodo mitinės būtybės arba daiktus, reiškinius. Atsiskleidžia mitinis pasaulis. Štai tokių tikrųjų minklių pavyzdžiai (enigmes). (Cituojami tekstai pateikti lenkiška rašyba.)

1. Kryku bysdu debesų, kikimieže wandeni, o sabutis peleni?

– **Perkunja, vežys, ugnis.**

Du pirmieji žodžiai yra onomatopėjos, išreiškiančios stiprėjantį triukšmą; lietuvių kalbos *debesis* latvių kalba reiškia ir *dangų*. Tolesnis žodis *kikimieže* yra nesuvokiamas, nežinomas, kaip ir *sabutis* trečiojoje minklės dalyje; *peleną*, dabar jau nežinoma, yra XVI a. žodis, reiškiantis „židinį“. Eikime prie atsakymų: trys vardai atskleidžia tris dievybes: garsus triukšmas debesyse – perkūnija, arba Perkūnas, griausmo dievas, kuris girdimas; tas, kuris yra vandeny – vėžys, mirties vartų sargybinis, padaras, visuomet ropojantis atbulom; o tas, kuris yra židiny, – ugnis. Tai jau suprantama. Matote, kad šio tipo minkleje gausu retų ir neišverčiamų žodžių.

2. Ėjau naktį, pamecziau saktį, mienu pamate, saule pagawa.

– **Rasa.**

Šis tekstas gali būti aiškinamas racionaliai, tikroviškai: rasa pakyla naktį, paskui ji iškrinta lašais (karoliais, sagtimis), ją stebi mėnulis, tačiau tiktai saulė išdžiovina. Taip, toks yra pozityvizmas. Tačiau dar žinoma, kad rasa – tai Aušrinės vėrinio karoliukai. Taigi Aušrinę pasirodo prieš Saulei ateinant. Mėnuo (vyras) įsimyli Aušrinę ir sulaužo ištikimybę Saulei (žmonai); Saulė stengiasi sunaikinti savo varžovę. Bet kuriuo atveju istorija ta pati. Čia yra mitas, pateiktas keletu apraiškų. Tai įrodo medžiagos senumą.

Minklės funkcionavo, turėjo prasmę, nes stebuklinėse pasakose randamos mitinės būtybės – vėjas, žaltys ir kt. Visa tai sudaro formulių rinkinį ir drauge nurodo kultūros sistemų rišlumą. Etimologijos tyrinėjimai privalo atsižvelgti į mitologinį kontekstą. Tai – vienas iš teiginių. Tačiau man kur kas svarbiau, kad šios rūšies simboliniai posakiai tampa mitologijos dokumentais. Kaip matote, tai tie patys dalykai, tik atvirkščiai formuluojami.

Pateiksime pavyzdį: kaip apibūdinti lietuvišką žodį *pramanyti*. Abstrakčiau tai yra „išgalvoti – iš savo galvos“. Vis dėlto gyvojoje kalboje sakoma ir „išlaužti iš piršto“: priversti išeiti iš piršto, jį laužiant, vadinasi „pramanyti, išgalvoti“, tačiau „išgalvoti melagingai“, paleisti savo vaizduotę.

Kodėl iš piršto? – paklauskime. Turėdami tik tą vienintelį elementą, nieko nesuprasime. Tačiau jei jūs žinote tokį gestą – nykščiu aukštyn, – rodantį, kad viskas klostosi puikiai, jums šis tas paaiškės. Aš tikiuosi įrodyti, kad lietuvių Nykštys yra tas pat, kas graikų Hermis. Suprantama, varčiau Gastono Pariso studiją, kuria jis pristatė Nykščiuką savo inauguracinėje paskaitoje, tapęs Belgijos Akademijos nariu. Aišku, kad svarbiausia, ką jis atrado, buvo Apolono karvės. Jis paėmė graikų motyvą; priėmė tą motyvą kaip archetipinį ir po to ieškojo kitų tautų folklоре: ar Nykščiukas vagia karves, ar ne? Bet tai ne viską paaiškina. Lietuviškas posakis „išlaužti iš piršto“ nesiderina su niekuo, tačiau jei bus įmanoma atkurti visą mitologinę Hermio programą, formulės paaiškinimas taps savaime suprantamas.

G. P. Jūs kritikavote Gastono Pariso darytą Nykščiuko ir Hermio sugretinimą. Ar galėtumėte patikslinti savo teoriją, taikomą Hermiui? Ar yra ir lietuviškų pasakų apie Nykščiuką?

A. J. G. Taip, lietuvių tautosakoje, kaip ir daug kur kitur, tačiau manau, kad lietuviškieji motyvai turtingiausi. Tai – gana išsami istorija. Visuomet ji pasakoja apie stebuklingai gimusį vaiką. Gana dažnai (tipiškas atvejis) jis gimsta iš pirdžio, daugiausia senuko pirdžio. Kaip matote, protas gali pasireikšti tiek per aukštus, tiek per žemus dalykus. Suprantama, galima priimti tai sąlygiškai, nes tai yra vienas iš simboliinių pramanų. Gimęs vaikas visada išgyvena gausybę nuotykių. Tučtuojau, pačią pirmąją dieną, jis jau geba atlikti užduotis, kaip Hermis. Labai svarbu, manau, kad jis daug kartų sudėtingai gimsta: sakykim, atsiduria karvės pilve. Iš ten kaip nors išsikrapšto, tarkim, papjovus karvę. Po to dar kartą patenka į vilko pilvą. Galop vaikas priverčia vilką nunešti jį namo, tai yra ten, kur jo tėvai tą vilką užmuša; dabar išeina jau iš vilko pilvo ir pats nusiima savo kepuraite.

G. P. Taigi jis „gimė su kepuraite“?

A. J. G. Taip, arba, kaip lietuviai pasakytų, su „marškinėliais“. Tai ketvirtasis gimimas: iš tiesų jis tik dabar gimsta, po to, kai buvo atsiradęs iš pirdžio, karvės ir vilko. Palyginimui G. Parisas yra suradęs valonų tautos išminties apraišką: jis nustatė, kad Grįžulo Ratai (pr. Didžioji meška) ten vadinami Nykščio vežimu. Tai – ratai, kuriuos važnyčioja Nykštys. Ši detalė atskleidžia valonų ir lietuvių mitologijos atitikmenis.

G. P. Tai – europietiškoji mitologija.

A. J. G. Lietuvoje Didžioji meška (Grįžulo Ratai) yra vežimas, kurio ratai sulūžo prie Pragaro vartų, ir mergaitė važnyčiojoja iškrito. Taip aš priartėjau prie G. Pariso, kadangi tai lyginamosios mitologijos metodas, atėjęs iš XIX a.: imama ne pagrindinės teksto struktūros, o simboliniai panašumai, atsitiktinumai. Pavyzdžiui, kai Hermis nusivaro Apolono

bandą, kad ją parduotų, jis mėgina parvesti karves atbulas. G. Parisas visur ieško šio motyvo, bet atitikmenų trūkumas jį nuvilia: atseit folkloras nėra mitologija ir pan.

G. P. Ar karvių vagis egzistuoja ir Lietuvoje?

A. J. G. Suprantama, tai – vienas iš epizodų. Kadangi jis mažytis – gali įeiti pro rakto skylutę, tai jau ši tą reiškia! Tas yra svarbu G. Parisui. Grįžulo Ratų (D. m.) šeimininkas yra Nykščiukas: vis tas pats veikėjas, nors minimas daugeliu vardų. Dar apie jį kalbama, jog nesąs vienintelis, o turįs nepaslankų brolių. Taip patenkame į graikų mitą apie Kastorą ir Poluksą, kurių vienas yra aukštai, antras – žemai. Etimologijoje galima rasti ir linksimų dalykų, pavyzdžiui, žodis *nykštys* lietuvių kalboje savotiškai siejasi su XVI a. žodžiu *inkstas* (identiška dabartinei latvių kalbai). Tas personažas yra mergaitė, kuri išsiprašė važnyčioti ir iškrito prie Pragarų vartų. Tie ratai rytą leidžiasi į Rytus, tuo metu, kai Saulė teka, tai yra danguje apibrėžta Rojaus vieta. Aš dar neparašiau teksto. Dar neapibendrinau visų įrodymų, jog tai yra mitas apie saulės tekėjimą.

G. P. Palyginimas su Hermiu turbūt nesiriboja vieninteliu simboliu panašumu – karvių vogimu?

A. J. G. Ne, visos Hermio bei Merkurijaus charakteristikos tinka Nykščiui: jis yra sutarčių vadovas, vagis, pirklys; jis klastingas, apgavikas. Jis yra kalbos išradėjas, oratorius ir kt. Tai jis išmoksta kalbėti iš vilko pilvo.

G. P. Jo vardas – vedinys iš „nykščio“?

A. J. G. Tokias išvadas padariau remdamasis G. Parisu. Didžiosios meškos vežimo ratai, vadinami „Grigo Ratais“, beje, turi apie 15 sinonimų; viena iš pagrindinių formų yra *grizas*. Lietuvių kalboje bendrinis (prasminis) žodis *grigas* dingęs, bet prasmę dar galima atkurti: „trumpų kojų: mažas“. Juo apibūdindavo neūžaugą, vaiką ir pan. Mėgstantys etimologijas puikiai supranta, kad Grigas yra Gregoro (Grigaliaus) lietuviškoji forma. Tad ką gi veikia Grigalius su tais dangaus ratais? Suprantama, tai jau kitas dalykas. Yra keistas sutapimas, kurio dar nespėjau patikrinti. Tomas Manas ilgą laiką gyveno Lietuvos paribyje. Baltijos jūroje driekiasi 50 km ilgio smėlio juosta, jungianti Kionigsbergą su Memeliu, panašiai kaip Arkašono kopos. Dalis priklauso Vokietijai, kita – Lietuvai. Tomas Manas čia praleido tris vasaras; vėliau jis parašė romaną apie popiežių Grigalių „Der Erwählte“ (Išrinktasis). Frankfurtas prie Maino, 1951). Taigi, anot rašytojo, popiežius Grigalius buvęs neūžauga. Deja, man nepasisėkė rasti to teksto. Vokiečiai, kurių klausinėjau, tos istorijos nežinojo. Bet taip yra, esu tikras. Matote, kaip neįmanoma surasti šios linksmos istorijėlės pabaigos.

G. P. Analizė negali būti baigtinė.

2. MITAS IR KULTŪROS SISTEMA

A. J. G. Simbolių visuotinumą suformuluoja problemą, prie kurios ir sustojo Lévi-Straussas nepateikdamas patenkinamo aiškinimo. Jis pradėjo nuo mitų struktūros ir, kad paaiškintų tuos mitus, turėjo remtis tikėjimais, mįslėmis, patarlėmis: jis mėgino suvienyti tą visuotinumą. Drauge pagrindas liovėsi būti vienalytis. Tyrinėtojo išeities taškas buvo mitas, virtęs pasakojimu, bet apskritai jis domėjosi kodu, kuris aprėptų simbolinių kultūrinių fenomenų visumą. Šie duomenys dažniausiai sunkiai pasiduoda aiškinami. Pavyzdžiui, lyrinėse dainose dvi pirmosios eilutės atrodo nesusijusios su tęsiniu; jos – simboliai, aprašymas... Tai man primena japonų poeziją, haiku. Manychiau, prireiktų dar dešimties ar penkiolikos metų, kad galėčiau patirti, ką tai reikštų.

G. P. Dainose yra paralelizmų, nusakančių žmonių bendrumą su gamtos apraiškomis: paukščiais, augalais ir kt.

A. J. G. Yra akivaizdžių dalykų, kurie iki šiol egzistuoja visuomeninėje sąmonėje: ažuolas – šeimos tėvas, uosis – brolis arba vyresnysis sūnus, po jo – beržas ir kt. Visa šeimos hierarchija išreikšta botanikos kodu. Tai atsispindi pasakose ir šiaip palyginimuose. Tačiau tik tuo pasitenkinti – per maža. Štai du moteriški medžiai: pušis ir eglė. Eglė yra teigiamas medis, dažniausiai motinos paveikslas, tuo tarpu pušis yra velnio medis: senmergės, kurios neišteka iki gavėnios, jei kartais numirtų, turėtų taisyti pušis aplink pragaro sienas. Šiuo atveju matote, kaip visa tai įsiterpia į mitiškumą. Kiekviename lygmenyje tikrovės suvokimas net keliskart siejasi su tvarka ir sandara to pasaulio, kurį prikelia mitologija.

P. J. Jūs sakėte, kad Lévi-Straussas pradėjo nuo vienalytės struktūros, tačiau turėjo ją suskaldyti, kad galėtų aiškinti. Taigi jis priėjo prie kai kurių gana skirtingos prigimties dalykų. Jūs, regis, pasirinkote kitą būdą: pradedate ne nuo specialaus teksto, plėsdamas pagrindą aglomeracijai: priešingai, jūs iš karto turite daug platesnę mitologinę sampratą.

A. J. G. Iš principo aš neneigiu tekstų, jeigu tik jų galima rasti. Tačiau dažniausiai mes jų neturime, ypač tokių senų: randama atpasakojimų, pradedant XIII amžiumi, kuriuos galima nagrinėti; bet ir tie – svetimomis kalbomis: rusų, lenkų, lotynų. Dar reiktų paklausti, ką norima pasakyti tuo „analizuoti“.

Lévi-Straussas iš esmės sutiko, kad mitiniai pasakojimai kalba apie seniausią kultūrą, tačiau ir jam užkliuvo prieštaravimai: senoji kultūra yra interpretuota pagal šiuolaikinius tikėjimus. Lévi-Straussas skelbė vienalytiškumą ir turėjo tyrinėti vien tikėjimus tam tikroje aplinkoje. Paimkite rišlų pasakojimą, kuris turi pradžią ir pabaigą ir kelia norą

mąstyti. Pavyzdžiui, tėvas pyksta ant sūnaus, įsako jį išvesti į mišką ir ten nužudyti. Kaip mirties įrodymą jam turi išplėsti plaučius ir kepenis. Žmogaus kūno morfologija kartu yra mitinė morfologija.

J. L. D. Ar tai iš tiesų tik santykio klausimas? Manychiau, kad Lévi-Strausso darbai skiriasi ir pagrindine medžiaga bei išraiškos būdo pasirinkimu. Lévi-Straussas dirba prie amerikanistinės XIX a. ir XX a. pradžios bibliotekos; remdamasis ja jis mato, kas vyksta, iš tikrųjų plačiau. Jūs turite gana ribotą lituanistinę biblioteką, tad negalėsite pasitenkinti pasakojimų metmenimis.

A. J. G. Sakyčiau, pagrindinis skirtumas yra tas, jog Lévi-Straussas remiasi pasakojimu, jo sintagmine ir naracine forma, tik vėliau taiko tikėjimų kodą, kurį aš vadinčiau simboliniu, įvesdamas paaiškinimų, interpretacijos elementus. Tokia mito samprata atitinkamai siaurėja. Aš savo teorinius klausimus keliu priešingu būdu: iš tiesų mane domina kaip tik kodas, nes tikiu, jog kultūra pasireiškia per šį mitologinį kodą. Stengiuosi iššifruoti kodą, kuris yra tapatus kultūrai.

P. E. Klausimas siejasi su dalyko istorija. Iš pradžių buvo remiamasi mitologiniais pasakojimais. Visa medžiaga, kaupiama šalia, buvo priemonė jiems paaiškinti, bet tikėta, kad dirbama tik su pasakojimais. Nebuvo pasistūmėta pirmyn tyrinėjant kodus tik dėl pasakojimų. Bet juo toliau, juo labiau buvo pastebima, kad pagalbinė sritis iš tiesų tampa svarbiausiu paieškų tikslu.

Lévi-Strausso veikalas būtų tarpinis etapas, kuriame teiginys, jog kodai yra daug įdomesni negu pasakojimai, dar nebūtų galutinis. Dabar perspektyva keičiasi: kaip ir Détienne, jūs tyrinėjate kodą, kaip kultūros sistemą, tuo pačiu pasakojimas tampa viena iš priemonių jį sureikšminti ir aktualizuoti, nebegrįžtama prie pasakojimo vien tik dėl jo paties.

A. J. G. Iš tiesų tai grįžimas prie Dumézilio; jis sakė, kad pasirodymas svarbu, tačiau pati istorija tokia pat graži, kaip ir jos aprašymas. O ką gi aš darau? Remdamasis kodu ir pabirais elementais, kuriu mitą, pasakojimus kaip mitinius objektus; užuot studijavęs pateiktus mitus, juos atstatinėju. Jei jūs tyrinėjate Amerikos indėnus arba afrikiečius, pradedate nuo etnologijos. Aš turiu jau sukaupę medžiagą ir juolab teise istoriškai spręsti: įvykiuose yra įvairiopo mitiškumo. Bet kyla problemų įrašinėjant tekstus, tarkim, stebuklinių pasakų, Šiaurės Amerikoje. Ką daryti su teksta? Kuo praverčia informatorius? Kiek galima pasitikėti informatoriais? Jie aiškina, kartais apsimetinėja, kartais kalba kvailystes. Kaip klausinėti? Be viso to – technikos reikalai. Pagaliau manau, kad pasakojimo atkūrimo problema neprieštarauja tam, ką daro Lévi-Straussas: paprasčiausiai jis pradeda tuo, kuo mes baigiam.

J. L. D. Taip, bet Lévi-Straussas dažnai dirba ne su originaliais teksta, bet su angliškais vertimais. Jis priverstas remtis sintagmatika, kad

atkurtų modelius. O jūs atvirkščiai – tyrinėjate kultūros ir kalbos, kurios Jums yra prigimtos, vidinę sandarą.

A. J. G. Nepamirškime, kad, aplaidžiai dirbant su kalbine medžiaga, buvo iššvaistyta bei suardyta gausybė afrikietiškos mitologijos duomenų. Kurioziška konstatuoti, kad Denize Paulme sudarė afrikietišų pasakų tipologiją pagal prancūziškas santraukas: penkiasdešimčiai tautybių. Ką tai gali duoti? Tai neįmanoma. Kaip ir Germaine Dieterlen, manau, kad geriau turėti mažą objektą, tyrinėjamą iš vidaus. Semantika fundamentali. Yra be galo daug ką veikti afrikanistikoj: čia niekas dar nesuprasta. Kada kalbama apie Amerikos indėnus, minimi mitologiniai pasakojimai; paminėjus afrikiečius, kalbama apie pasakaites, Afrikos pasakas. Bet atrandame neįtikimą dalyką Lietuvoje: skaitome „paprastą“ pasaką su stebuklais, gyvuliais ir pan., kuri baigiasi sakiniu „Todėl, kad yra diena ir naktis“. Turbūt tai ne šiaip sau prilipdyta. Pasaka pridengia mito kilmę.

J. L. D. Manau, kad darbas su mitu, taip pat kaip ir su pasakojimu, išlieka svarbus. Pavyzdžiui, graikų pasaulyje, neturėdamas pasakojimo, nesugebėsi nustatyti kodo. Tai yra mito dalykas. Kodai, derinami vienas prie kito, patikslina suvokimą.

A. J. G. Suvokimui neturėtų būti atmestinas lyginamasis elementas, bet reikia tai daryti šiuolaikiškiau, nebūtinai Makso Müllerio maniera. Prisimename, kalbėjome apie Nykščiuką. Šiuo požiūriu Dumézilio veiklas yra tam tikra jungtis XIX a. pabaigos–XX a. pradžios mitologinių paieškų – jos simbolinį planą pateikia kaip archetipinį – ir didžiųjų semantinių lyginimų. Dumézilio revoliucija – vidinė. Kai klausiau, kuris jo tekstas jam pačiam atrodo svarbiausias, jis man nurodė *Naissance d'Archanges* (Archangelų gimimas, 1945). Aš nagrinėjau šį kūrinį (žr. *Des accidents dans les sciences dites humaines // Introduction à l'analyse du discours ou sciences sociales*. Paris, 1979. P. 28–60) ir pamačiau, kad būtent tuo metu Dumézilis galutinai atsisako fonetinio lyginimo, pradėdamas lyginti veiklos ir kokybės vertinimus.

G. P. Panaudodamas teonimus, Jūs vardo nagrinėjimą pajungiate veiklos, kultūrinio konteksto ir kt. analizei. Aš turiu galvoje būtent skyrių apie bites.

A. J. G. Taigi reikia nustatyti bičių deivės vardo fonetinę formą: *austėja* ar *auštėja*? Tenka rinktis iš dviejų etimologijų: *austi* ar *aušti*. Aš klausiu savęs: kas yra bitė? Kaip žmonės suvokia bitę? Tada atsakymas aiškus: tai – *austėja*, nes *austi* kita prasme yra „šen ir ten bėgioti“. Tai gera etimologijos pamoka.

G. P. Ar Jūs nenagrinėjote indoeuropietiškosios etimologijos?

A. J. G. Ne. Dėl kompetencijos stokos.

P. J. Aš manau, jog daug kas priklauso nuo pasirinkimo, nuo metodo. Ar pripažintumėte sindrominės etimologijos terminą apibūdindamas savo darbus?

A. J. G. Tai ne tiek metodo, kiek atsargumo klausimas. Laikausi geros taisyklės: kreiptis pagalbos į išmanančius filologus, kalbininkus. Pirmiausia išnaudojamos vietinės galimybės – iškeliama priešdėliai, priešagos, apžvelgiama, kokia turėtų būti žodžio giminė – ir tik vėliau, kai kalbama apie šaknis, pereinama prie indoeuropietiškojo lyginimo. Lietuviškai jūs rasite paradigmas Bab- / Bub-, – matote, mano diskusija knygoje dėl „trano“ yra paženklinimas išraiškos planų, kuriuos nurodo vietinė etimologija. Neužmirškime, kad indoeuropietiškas lyginimas vystėsi tik per morfologiją. Kalbotyra iš esmės pasidarė galima nuo XVIII a. pabaigos, atskyrus šaknį nuo galūnės, nors tą žmonės iki šiol ignoruoja. Šis trumpinimas yra itin svarbus. Kai tik buvo atrastos galūnės, jos imtos derinti tarpusavy, prasidėjo modernusis mokslas. Tačiau norint pritaikyti panašias tiesas šaknims, reikia būti apdairiems. Dumézilis čia atkando dantis, o aš jus tikinu, kad jis – rimtas filologas. Sprendimo pavojus iškilo vos pradėjus siūlyti indoeuropietiškas etimologijas dievų vardams, nepasidomėjus, ar šie vardai galėtų ką nors reikšti apskritai. Jeigu vietos kalboje jie priderinti prie kurios nors šeimos, manyčiau, neverta vėl pulti prie indoeuropiečių. Svarbiausia, reikia mokėti kalbas. XIX a. mokslininkai mokėjo daug kalbų, tačiau nepakankamai gerai, iš to ir kilo etimologizavimo manija.

J. L. D. Sekdamas laipsnišką jūsų metodą, drįsčiau tarti, kad mitinis elementas yra semantinis įvardijimas kultūros, kurią jis pristato.

A. J. G. Aš, kitaip negu Lévi-Straussas, nebrėžiu kultūros metmenų tyrinėdamas drabužius, maistą ir pan.: tai geros pradžios prielaidos, norint išdėstyti kultūrą papunkčiui pagal atskiras jos apraiškas. Man priežastis – ne socialinės grupės, o kultūros visuma. Tai nėra priklausymas vienam ar kitam žanrui, betaikančiam į mitologinį autentiškumą; tai reikia sukurti. Tokios Dumézilio pamokos.

G. P. Tačiau dalis to, kuo jūs užsiimat, Dumézilio yra „nugrūsta“ į folkloro lygmenį. Dumézilis dažnai atskiria „kilmingąjį“ lygmenį, kuris lygintojui esąs parankus, nuo folkloro. Jūs veikiate visuose lygmenyse.

A. J. G. Pirmiausia, aš pažinau Dumézilį. Po to – tikslumas, kurį įneša Lévi-Straussas. Bet veiklos būdas, niuansai, tai, ką girdite tautosakoje, – iš Vernano, Detienne... Tad reikėtų dar pagalvoti, kas man daugiausia turėjo įtakos. Tai nėra formuluojama tiesmukiškai, kaip dabar, tačiau lemia požiūrį į duomenų sankaupą.

G. P. Kokią vietą semantinių lyginių istorijoje skirtumėte Benveniste, „Indoeuropietiškujų institucijų žodyno“ (Vocabulaire des institutions indo-européennes) autoriui? Jis taip pat ėmėsi kultūros rekonstrukcijos,

pavyzdžiui, įrodė, kad Graikijoje *skeptron*, lazda, paimama prieš kalbant, yra pasiuntinio lazda ir pan.

A. J. G. Manau, kad Benveniste turėjo didelės įtakos Duméziliui, jie daug kartu dirbo. Labai sunku kalbėti apie Benveniste, nes jis nesuvalkiama asmenybė tiek žmogiškuoju, tiek idėjų aspektais. Manau, jis puikiai atskleidė pasaulinės kalbotyros būklę anuo metu: truputį per daug buvo tyrinėjamos detalės ir trūko vieningos mitologijos. Benveniste mirė per anksti, jo užduotis buvo per sunki. Jis labai jaunas atėjo į *Collège de France*, buvo vienišas... Turėjo klausytojų, kurie domėjosi kalbomis, tačiau neturėjo pasekėjų. Semiotika pašaukė jį aukštesniems dalykams. Kartą mudu su Jacques Bergue jį aplankėme. Aš, profesorius užsienietis, jam pasakiau, kad domėjausi semantika. „Taigi, o kuo daugiau jūs domitės?“ Atsakiau: „Norėčiau pasidaruoti prie viduramžių prancūzų kalbos gramatikos“. – „Ak taip, puiku!“ Taigi semantika čia nebuvo užkliudyta. Anuo metu semantika čia neegzistavo. Stebino, kad jis nepasipriešino, jis, Meillet įpėdinis, o Meillet juk buvo Saussure'o draugas... Ką jie padarė, tie ponai, tarpukario didieji lingvistai, su Brodaliu, Hjelm-slevu? Tai kol kas paslaptis.

IV. MITAS IR VISUOMENĖ

1. TREJBĖ IR FEODALIZMAS

P. J. Anot Jūsų, interpretacija turi būti dviguba: į kodo rekonstrukciją įsiterpia istorinio tipo interpretacija, nes juk sakėte, jog yra daugybė mitiškumo laipsnių, būna nuobirų ir reinterpretacijų. Pirmasis tekstas atskleidžia veiksmų struktūrą. Atsižvelgiant į christianizaciją esama visai skirtingos logikos, kai elementai nevertinami vienas per kitą: gynybos, poveikio ir pan. logika. Kaip jungiasi šie du tekstai? Vienas suvokia struktūrą, o antras privalo tiksliau atkurti, išvelgti laiko matmenį, kuris keičiasi priklausomai nuo išorinių sąlygų.

A. J. G. Tai klasikinė problema – kaip įdiegti būdą, atitinkantį struktūros sąvoką istorijoje? Galima grįžti prie tam tikro istorinio periodo kultūrinės sanklodos, tačiau tik turint galvoje, jog semiotinių objektų struktūros negali būti prilipdytos prie laiko. Šiuo požiūriu galite ištraukti įvairius objektus, juos perkėlinėti: pavyzdžiui, gotikos stiliaus katedrą perkelti į Niujorko 5 aveniu; ar gera, ar nevykusi, vis tiek ji yra gotikos stiliaus. Lietuviškame kontekste mane apstulbino, kad religija, pasak Dumézilio (triveiksmybės, arba Trejybės), pasirodė labai stipriai susieta su feodalizmu. Mitiniai tekstai, datuoti XIII a., visuomet pasakoja apie deginimo paprotį, dievų kultą ir dinastijos įkūrimą. Ten atsigręžiama į XI a. Sykiu archeologijos duomenys rodo, kad nuo VII iki X a. mirusieji

dažniausiai nebedeginami, o laidojami. Kultūros tipai rodo, jog nuo XI a. pab. esama grafysčių, kunigaikštijų, „kraštų“ vienijimosi, kaip ir Vakarų Europoje. Vienos sėklos grūdai randami visoje teritorijoje: galima sakyti, kad keičiamasi prekėmis, padargais, – tai feodalizmas. „Geras“ istorikas pastebėtų, jog XVIII ar XIX a. esama feodalizmo atgyvenų! Tuo tarpu turėtų būti kalbama, kaip atskleisti kultūros ar netgi, tikriau, mito struktūrą taip nuodugnai, kad nevaržytų postūmiai laike.

G. P. Lietuvoje istoriškai pasirodyti Trejybei pagelbėjo ryšys su tam tikra ekonomine ir socialine raida?

A. J. G. Tai yra nedrąši hipotezė. Aš nepritariu Dumézilio aktualizavimui. Iš pradžių jis buvo prisirišęs prie tos „lenininės“ interpretacijos, paskui jos atsisakė. Būčiau linkęs pritaikyti šią teologiją feodalizmui, suvokiamam kaip hierarchinės visuomenės struktūra. Tai galbūt leistų pateikti religijos apibrėžtumą. Tai, ką Dumézilis vadina ideologija, mano manymu, yra religija. Kultūros viduje suvereniteto problemos pateikiamos tam tikru būdu: galima apmąstyti suvereniteto sudėtį. Tada susidurtume su didžiąja mitologija arba religija. Šis paprastas ir aiškus apibrėžimas tikėtų lietuviškajam atvejui, tačiau kaip?

G. P. Galėtume aiškiai atsekti Trejybės ištakas, kurias daugelis krepia į priešistorę?

A. J. G. Kas yra priešistorė? Nežinia. Kiekviena tauta turi savą priešistorę, kuri ją saisto. Dinastijos kilmės mitas „Gedimino sapnas“ įrašytas oficialioje Lietuvos kronikoje XV a. pradžioje. Matome istorinę interpretaciją. Įvykis pateikiamas praėjus gerokai laiko po krikšto, christianizacijos, kuri šioje šalyje tik paviršutiniška – tuo metu šalis buvo valdoma 5 arba 6 didikų (ponų tarybos) kiek panašia į ispanišką manierą; Lietuvos didysis kunigaikštis (kartu ir Lenkijos karalius) gyveno Krokuvoje ir atvykdavo į Lietuvą tik retkarčiais. Lenkai, suprantama, stengėsi pakirsti Didžiosios Kunigaikštystės šaknis ir ją prijungti prie Lenkijos; vyko tyli, diplomatinė kova. To meto literatūroje, viena vertus, buvo skelbiami romėniškos kilmės mitai, pabrėžiantys antikinį lietuvių kilmingumą, antra vertus, tiko ir pagoniškosios išskirtinybės mitai. Istorikams visa tai tėra XV a. ideologijos dalykai: taip Lietuvos didžiūnai atrėmė lenkų intrigas. Tačiau to nepakanka. Vienas iš mitų – didžiojo kunigaikščio Gedimino sapnas – mus perkelia į 1321 m., taigi į visišką pagonybę; pirmąkart įvykiai perkeliama šimtmečiu. Sapnas yra mitas apie miesto įkūrimą, panašų į Romos įkūrimą.

G. P. Ar galėtumėte jį mums trumpai papasakoti?

A. J. G. Didysis kunigaikštis Gediminas, įkūręs dvi sostines, Kernavę ir Trakus (skaičius „trys“ įdomus, žadantis interpretacijų įvairovę), išvyksta į medžioklę ir girioje užmuša galingą taurą. Šios girios vietoje dabar yra Vilnius. Kadangi jau per vėlu grįžti į sostinę, čia statomos

palapinės kunigaikščio ir jo svitos nakvynei. Gediminas sapnuoja didžiulį geležinį vilką, kuris staugia taip, tarytum jo pilve tupėtų šimtas vilkų. Vilkas kaukia taip stipriai, kad kunigaikštis pabunda ir susimąsto, ką sapnas galėtų reikšti. Jis kreipiasi į vyriausiąjį žynį Lizdeiką (kadais šis buvo rastas lizde, išaugintas paukščių). Žynys atsako, kad vilkas skelbia šlovę miesto, kurį Gediminas įkurs ir padarys sostine. Šimto vilkų balsas pranašauja, jog šlovė neblės šimtmečius. Gediminas tuoj sukviečia visus iki vieno ir pastato tris pilis: pirmąją, pagrindinę, ten, kur matė vilką, antrąją ten, kur nudobė taurą, o trečiąją slėnyje, karališkajame mieste. Jis apsidraudė iš visų pusių. XIX a. tekstuose randu valstietišką aiškinimą: jei artojas, vienas iš dvynių, dviem juodais dyvlais jaučiais apartų aplink kaimo laukus ištisinę vagą, kaimas ir jo laukai būtų apsaugoti nuo ligų, nederliaus metų ir kt. Kituose tekstuose pabrėžiama, kad riba turi būti kvadratinė. XIX a. tekstai paaiškina ir karaliaus pastangas nustatyti miesto ribas. XV a. teksto komentatorius pažymi ir tai, kad įkūręs miestą Gediminas į jį perkėlė ir svarbiausiųjų dievų kultus. Dar tebėra slėnis, vadinamas „Šventaragio slėniu“, kur senuoju papročiu buvo deginami didieji kunigaikščiai. Taigi Gediminas iš tiesų nėra dinastijos pradininkas, nes šioje vietoje jau buvo deginami didieji kunigaikščiai. Po to čia pastatytos trijų dievų statulos, ir Perkūno, griausmo bei audros dievo, altorius pastatytas toje vietoje, kur dabar yra patrankų liejykla. Čia galime rasti peno naujiems apmąstymams. Nors ir kaip ten būtų, trys šventos vietos egzistuoja XVI a. atsiminimuose. Mito pilnatvei galima dar kartą priminti Romą: Romoje yra vilkas ir broliai dvyniai; ir lietuviškame mite sakoma, kad vyriausias žynys buvo Gedimino brolis.

G. P. Mite aptinkama ir religinė Romulo funkcija: karalius yra tas, kuris vadovauja ir ženklina ribas (qui regit fines).

A. J. G. Taip, tai tipiška karaliaus ir šventiko sandrauga. Apie senolį Šventaragį mažai kas žinoma. Sunku kronikose atskirti mitą nuo tikrovės. Šventaragis minimas XI a., t.y. dviem šimtmečiais anksčiau. Sakoma, kad prieš mirtį jis įsakė sūnui sudeginti jo palaikus slėnyje, pavadintame jo vardu. Senolio vardas reikšmingas: jis susideda iš dviejų žodžių – „šventas“ ir „ragas“. Tai buvo karalius, kuriam valdžią suteikė mėnulis, simbolizuojamas rago (pusmėnulio): lietuvių senoji religija iš esmės buvo lunarinė (mėnulio kultas). Kalbėdamas apie XI a., remčiasi istorijos ir mito atitikmenimis: iš tiesų šiame amžiuje kūnai buvo visuotinai deginami. Deginimo paprotį tebelydėjo maišyti papročiai, kai egzistavo dvejopas laidojimo būdas. Sunku nustatyti regionus, bet, regis, deginimo apeigos buvo pradėtos Lietuvos centre. Prie jų dera ir Šventaragio mitas. Šventaragis, deginimo papročio pradininkas, yra kartu ir dinastijos pradininkas. Drauge jo sūnus yra vienintelis šio pirmojo ritualo liudytojas, jis perdavė paprotį tai istorijai. Problema: kaip visą

laikotarpį sukoncentruoti viename įvykyje? Visuomet reikia pradžios ir jos liudytojo. Sovijus taip pat yra sielų palydovas ir, anot mito, po kremacijos pradedama garbinti trys dievai ir deivė. Šis liudijimas paremtas ir lenkų istoriko Dlugošo, kuris lotyniškai pateikia sąrašą dievų, garbintų Lietuvoje XV a. (pagonybė tuomet dar laikėsi tvirtai). Atitinkama triada yra ir Prūsijoje, nors vardai skirtingi. Prūsai iš tiesų turėjo laiko įkurti pusiau nepriklausomą valstybę. 50 metų jie kovojo su Teutonų ordinu. Dusburgo sutartimi 1249 m. kilmingieji prūsai patvirtino paliaubas, ir Teutonų ordinas jiems pripažino kilmingumo ir kt. teises. Prūsai turėjo sukūrę organizuotą visuomenę, dalijamą grafystėmis, kaip Prancūzijoje. Latviai, atvirkščiai, buvo neorganizuoti, smarkiai susimaišę su suomiais. Manoma, kad jie neturėjo suverenių dievų, nes tokius sunku surasti.

P. J. Taigi politinės ir teologinės organizacijų ryšiai glaudūs.

A. J. G. Dera į tai žiūrėti atsargiau: viskas vyksta taip, tarytum... Suprastinti gal būtų ir pavojinga. Kada sakoma, remiantis Duméziliu, kad buvo šventikų kasta, karių kasta ir t.t. ir kad visa sutelkiama į tris funkcijas, tai dar nėra visiškai įtikinama. Tuo tarpu plečiasi suvokimas suvereniteto – žmogiškojo ir dieviškojo tuo pat metu. Tokia visuomenė kuria sąlygas, palankias atsirasti trijų elementų filosofijai arba ideologijai. Tokie sutapimai.

P. J. Ideologija nėra paveldėta, nėra savaiminis objektas: ji parengiama žmonių, privalančių pateikti teisėtumo įvaizdį.

2. POTENCIALIOS STRUKTŪROS

G. P. Sujungiate tris dalykus: laidotuvių ritualą, feodalizmą ir teologiją, kurių du pirmieji yra datuoti. Priešingai, suverenumo struktūros nėra datuotinos; teįmanoma istoriškai nurodyti jų apraiškas. Tai tebutų pirminė schema simbolių, kuri aktualizuotųsi įvairiai pagal kultūrinį tipą.

A. J. G. Sutinku su šios hipotezės šalininkais: yra mitinio tipo potencialios struktūros, kurios pergyveno indoeuropietiškąją kultūrą. Galima būtų pasiskolinti iš Lévi-Strausso kaitos sąvoką: mitas nėra pasakojimas, tai gausybės transformacijų pavertimas pasakojimu. Einant nuo sintagmatikos prie paradigmaticos, galima būtų teigti, kad indoeuropiečių kultūra yra transformacijų gausybė. Visa tai sutvarkyti – didžiulė indoeuropiečių veiklos programa. Reikėtų laikytis Sosiūro patarimų ir jo teorijos apie indoeuropiečių balsių sistemą: tai buvo didelė kalbotyros pažanga. Mano manymu, degintinių kapų atsiradimas kelia neaiškumų: ši praktika nėra perduota genais ir nebūtinai priskirtina aboliučiai indoeuropiečių tapatybei.

P. J. Jūs savo darbe pabrėžiate bičiulystės ryšius (per bites ir žemę) – jungtį tarp visuotinės kultūros ir feodalizmo. Kadangi neįmanoma neatsižvelgti į istoriją, gal galima būtų sakyti, jog yra įvykių ir būtinybių grandinės, kurios leidžia aktualizuoti galimą struktūrą, nors ir fragmentiškai? Kaip tik čia įterpiamas sistemos, atkuriančios vienovę, struktūrinis tekstas.

A. J. G. Tikrai taip. Šiuo atveju istorija suvokiama kaip laikotarpis, bet ne kaip struktūrų kaitos atmaina. Yra vidinis mito ir simbolio laikas. Randamas taip pat mitas apie kartas, žmonijos amžius. Anot graikų, gyveno milžinų padermė. Juos valdė vyriausiasis iš dievų, tačiau milžinai buvo tokie laukiniai, kad jis pasiuntė jiems du savo pagalbininkus: Vėją ir Vandenį. Jie čiupo žemę kaip lėkštę ir išjudino, norėdami užtvindyti. Vyriausiasis dievas pamatė milžinų padermę beišnykstant. Tada jis pasiuntė deivę Laimą, t.y. lėmėją (fortūną), kad šioji atstatytų tvarką. Milžinų pora buvo išgelbėta. Žemė išniro iš vandens. Dievaitė Laima pamokė milžinus daryti vaikus. Šitai pasirodė vadinamoji indoeuropiečių dievų karta. Antraeiliai ankstesniosios kartos dievai tapo pagrindiniais. Vandenų dievas tapo pirmuoju indoeuropietiškosios trejybės dievu.

G. P. Ar šis kosmogoninis mitas nėra susijęs su dinastijos istorija?

A. J. G. Ne, tai tėra mitas apie deivę Laimą, kurią miniu savo knygoje. Ji yra viena iš deivių, tvarkančių gimimą ir mirtį, taigi – likimą, ankstyviausioji trejybės panteone. Susidaro išpūdis, kad Perkūnas nekuria nieko, jis tėra likimo vykdytojas, dar vadintas Dievų Rikiu, „dievų nuosprendžių vykdytoju“, vadinasi, policijos viršininku.

P. J. Jūs remiatės nepaprasta situacija, suprantama, ne teoriniu palikimu. Ko gero, yra ryšys tarp šio pasirinkimo ir tarp to, ką tuoj pat pasakytumėte apie etimologiją: ji tiek įtikinama, kiek prasminga tyrinėjamame kontekste.

A. J. G. Taip, esu iš tų, kurie, apmąstydami tam tikrą sritį, būdami jos specialistai, mėgina teoriją sukurti iš praktikos, nekurdami teorijos vien tik teorijai. Toks turbūt skirtumas. Kada turi tą ar kitą dalyką, klausai savęs: kaip interpretuoti turimą dokumentą? Literatūros tekstų išvaizda iškart mums leidžia suvokti, kad juose esama tų pačių ritualų, kaip ir somatiniuose, gestų tekstuose. Jie gali perduoti reikšmes. Jie tiesiogiai susieti su teologija, nes čia nuolat įsikiša įvairiausios dievybės, jėgos, į kurias kreipiamasi pagalbos. Tai akivaizdu kalendorinėse šventėse: kiekviena iš jų praktikuoja tam tikros dievybės arba ir daugelio pagerbimo apeigas. Didžiulis vargas paruošti padėklus su tam tikru maistu ir kt. – pilnas, detalai apgalvotas prasminių vienetų rinkinys. Kiekvienai šventei numatytas atskiras meniu. Pakankamai darbo

tyrinėti vien virtuvę. Tai nėra taip svarbu, bet gali būti prilyginama šių klausimų svarbai judaizme. Dievas kalba pilna burna. Problemų pamatas yra archeologija, ir ne vien todėl, kad disponuojame tikrai XIX a. folklorine literatūra ir religija, kuri atnaujinta XIV a. Jeigu paimtume šiuolaikinius afrikiečių ritualus, susidurtume lygiai su tais pačiais sunkumais: dar praktikuojama religija daugiau ar mažiau paveikta islamo bei krikščionybės. Nukreipiau išvadas į šią sritį, kurioje susiduriama su nenatūraliu giluminės desementazacijos klausimu visuose tekstuose: tiek žodiniuose, tiek gestų. Jie nesuprantami. Gestų tekstas gali būti žaidimai, ceremonijos, kurias žmonės pritaiko linksminintis ir galų gale nebeteikia joms jokių specialių reikšmių. Taip atsitinka ir žodiniams tekstams: jau buvau pateikęs tokių pavyzdžių. Esama prietarų, išreiškiamų tam tikrais nusistovėjusiais posakiais, kurių jau nebemėginama iššifruoti. Ką gi aš padariau? Pradėjau rinkti šimtus kortelių, padėsiančių sukryžminti įvairius kontekstus, ir tuomet, pavyzdžiui, netgi žirniukai taps svarbūs. Jei surinkau šimtą kortelių apie žirniukus, turinčius įvairią paskirtį, tai jau pirmas žingsnis, priskiriant juos prie mitinių objektų, po to jau galima stengtis nustatyti, kokie jie galėtų būti arba kur galėtų dalyvauti, idant taptų mitologijos veikėjais. Tai nėra traukiama tik iš pasakojimų. Jei turime pasakojimų – nuostabu, nes naratyvinėmis struktūromis nusakoma, kas veikėjo galėtų laukti toje ar kitoje vietoje. Tai duoda galimybių numatyti, išpranašauti bent 30–40 atvejų iš šimto. Bet semantiniai branduoliai lieka nepagauti: juk nežinomas raktas motyvų, kurie to atpasakojimo viduje įsikuria ir tam tikrais būdais jungiasi. Vien tikrai atmetant apribojimus tarp mitinių ir nemitinių tekstų, semantizuotų ar nepaženklintų tekstų, vaikų ar suaugusiųjų žaidimų, tikrai koncentruojant visą šią medžiagą, atsižvelgiant, kad mitinė dimensija yra papildanti kultūra, drauge atkuriant mitologijų elementus, atsirastų aukštesnis figūratyvinis lygmuo. Kalbėdamas apie ritualų aiškinimą, itin norėčiau pabrėžti, jog tam labai tinka vaikų, piemenų žaidimai. Iki 1914 m. kiekvienam kaime buvo po kerdžių ir kiekviena šeima siųsdavo po vaiką prie bendros bandos. Pavyzdžiui, piemenys atkuria ištisą ritualą, kurį galima būtų įvardyti: „kaip padaryti, kad saulė nusileistų anksčiau“, kadangi jie jau pavargo. Piemenys stato palapinę, daro tam tikrą tiltą, po kuriuo kabina gabalėlį duonos: duona tapatinama su saule. Gulasi ant nugaros ir šliaužia po tiltu: jei pagaus duoną, tai saulė privalės nusileisti. Šie žaidimai iš desementizuotų ritualų, kuriuos dar galima atkurti; dar išlikusios ir tam tikros piemenų dainos bei kt. Kaip jau minėjome, mitiniai pasakojimai nėra vienintelė mitologijos forma. Toli gražu.

G. P. Ši rekonstrukcija apima visus mitologijos lygmenis, kuriuos išskyrėte. Taip pat visą trejybės lygmenį, kaip ir jūsų spėjimą ankstesniosios, tam tikros likimo religijos lygmenį. Šios medžiagos viduje yra įvairių gelmių.

A. J. G. Be abejonės. Galimas dalykas, jog esama gal ne prieštarin-gų, tačiau gana įvairių versijų. Kalbant apie tarpsluoksnius religijų vi-duje, tipiškas pavyzdys yra dviejų deivių Laimos (fortūnos) ir Aušrinės (Auroros) konkurencija ir kartu toks supanašėjimas, jog dažnai jau var-giai beatskirsi jas vieną nuo kitos. Kodėl gi? Paprasčiausiai tiek vieną, tiek antrą pakeitė Mergelės Marijos paveikslas. Drauge ji perėmė viską, kas buvo pagirtina, iš abiejų deivių. Tokiose šalyse kaip Lenkija gana akivaizdu, kaip toli gali pasislinkti kraštutinių galimybių ribos: Čensta-kavos Juodosios Motinos kultas greičiausiai yra centruota religijų substrato išraiška. Kitose šalyse Mergelės Marijos vaidmuo ne toks svar-bus. Suprantama, pertrūkiai, intarpai ir kiti panašūs dalykai kelia pai-niavą... Aušrinė jau tampa žemės, tai yra visų, kurie gyvena žemėje, deive globėja.

G. P. Vaisingumo deive apskritai...

A. J. G. Taip, dažniausiai. Ištiesą šimtmetį buvo mėgaujama si vaisin-gumo sąvoka, išvelgiant jo apraiškas visur. Nedrįsčiau teigti, kad tokie dalykai neegzistuoja. Tačiau atidengiamas ir kitas lygmuo, kuris įparei-goja grįžti prie Dumézilio modelių. Esama ir kitų damų: tarkim, dvi miško deivės – Ragana ir Medeina. Čia pasijuntu netikėtai grįžęs prie Lévi Strausso samprotavimų apie trejybę. Šias deives galime tapatinti su Artemide ir Hekate. Tačiau esu skaitęs, kad Graikijoje jos abi gana dažnai buvo suvokiamos kaip ta pati deivė. Toks pat klausimas iškyla ir man: ar šiuo atveju irgi kalbama apie vieną deivę? Yra du vardai. Negana to, esama romėniškosios interpretacijos: tai Diana. Nors ir kaip bebūtų, jos abi yra gamtos, t.y. antikultūros, deivės, viena – mergelė, antroji – įtraukta į netipiškas šeimos sanklodos apraiškas.

Jų pagrindinė veikla, iš kurios jas pirmiausia atpažįstam: pirmosios – Dianos / Artemidės – išvengti santuokos, antrosios – Raganos (kuri tu-ri 9 dukras!) – rasti berniukų, juos suguldyti, po to naktį papjauti... Tai – Nykščiuko pasakų žmogėdros istorija. Ją Pero naudoja kaip motyvą, kuris sureikšminamas, kai kalbama apie besiperšančių jaunuolių žudy-mą. Ten, kur žavimasi krauju, kur esama kraujo – vyrauja gamta, ne kultūra. Pirmasis dalijimas: vyriškoji / moteriškoji dalis. Moteriškoji – gamta, vyriškoji – kultūra. Štai kuo gali pavirsti permąstytas Dumézilio modelis. Pasak jo, moteriška yra žemdirbystės kultūra, vaisingumas. Bet kur tada dėti šias deives, kurios yra gamtos, miško deivės?

V. TIKĖJIMŲ ISTORIJA

1. MITOLOGIJA KAIP METAKALBA

G. P. Koks ryšys tarp dinastinės mitologijos ir liaudies tikėjimų? Tarp mitologijos, formuluotos karalių aplinkoje, ir to, ką pažinome XIX a., iki XX a. pradžios?

A. J. G. Gana sunku tai išreikšti. Aišku, man regis, kad per krikščionybę prarasta būtinybė priskirti dievams karingumo funkcijas. Nebėra reikalo. Šio pasaulio didžiūnai turi atitinkamus šventuosius, tuo tarpu liaudžiai tokie dalykai jau nieko nebereiskia. Visa siejasi su Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės nuosmikiu; Rusija nuo XVI a., atsiradus Maskvos kunigaikštystei, ima kilti. Suverenumas yra ideologija: suprantama, dėl ko kovojama. Viena iš savo baigtų, bet dar neskelbtų darbų, parodau ryšį tarp *vėlių*, mirusiųjų sielų, ir Lietuvos kariuomenės pulkų, pažymėtų tam tikromis vėliavomis. Rusų metraščiuose sakoma: „Lietuviai su nesuskaičiuojama gausybe vėliavų“. Ką norima pasakyti vėliava? *Vėliava* – tai vėlių, mirusiųjų sielų, prisijungimo ženklas. Jungiasi visi – gyvieji ir mirusieji, – taip formuojami pulkai. Matote, kas tai yra ideologija, kokią „hitlerišką“ jėgą šiuo atveju ji privalėtų suteikti. Kita vertus, dievas policininkas Perkūnas išlieka, nes jis yra dešinioji, pasaulietinė krikščionių dievo ranka. Su tuo sutinkama, netgi leidžiama jį vadinti dievu, kol jis palaiko tvarką. Sunkiau įvertinti Andoją, suverenų vandenų dievą, t.y. Neptūną. Krikščionybėje, aišku, grįžtama prie laidojimo: mirusieji yra štai ten, po žeme, nebe vandenyje. Antrojoje XVI a. pusėje Prūsijos kunigaikštis uždraudė lietuviams rašyti savo kalba bei laidoti giminės mirusiuosius ant nuosavo lauko ribos. 1737 m. Žemaičių vyskupas Karpis paskelbia tokį pat draudimą ir įkuria kapines. Mirusiųjų dievas dar galėjo „gyvuoti“, nepaisydamas besikeičiančių perspektyvų, kol tebebuvo čia, ant lauko ribos, ir saugojo giminę per jos mirusiuosius. Bet šie, priverstinai perkelti į kapines aplink bažnyčią, atsidūrė toli nuo saviškių. Kas dar išlikę XIX amžiuje? Vėl ritualų problema. Išsilaikę paprotys, lydint velionį į kapines, toje vietoje, kur kertama jo šeimos žemių riba, palikti šiaudų glėbelį. Kam? Paprasčiausiai: kada velionis sugrįš, galės šiek tiek pailsėti. Buvo tvirtai tikima, kad, nors ir išvežtas, velionis grįš prie savųjų. Naujoviškas tėra jo atitolinimas. Tam tikru atžvilgiu degraduojama, tačiau primenama – kolektyvinė atmintis vis dar saugoma. Vėl sunkumas: kaip įterpti tokius išlikusius sakytinio folkloro duomenis, arba ritualus, virtusius papročiais, į mitologiją, į visuotinę mitologijos koncepciją?

P. J. Čia turbūt ne vien paprasta trejybės modelio degradacija. Ko gero – daug sudėtingesni dalykai. Trejybė sutampa su vienu iš momen-

tų, būtent tuo, kuriuo keliamas suverenumo klausimas. Tai, ką jūs konstruojate, peržengia, viršija griežtas suverenumo ribas.

A. J. G. Suverenumo suvokimas nebe toks gyvybingas. Kas gi atsitiko: karingumo funkcija buvo pagrindinė, o dabar dievas Perkūnas yra audros, Dievo pykčio „nešikas“. Antrasis suverenų dievas buvo Mėnulis: jo pareigos – teikti džiaugsmą, laimę; jis tampa artimesnis žemdirbystei. Kai kuriuose regionuose nežinomas Mėnulio vardas, sakoma „Dievas“; be to, moterų taisyklės numato jį vadinti ne dievu (Mėnuliu), bet „dievaičiu“. Štai taip išlieka du dievai: žandaras ir geradaris. Tačiau tai bėra laikysena, tik atitinkamų valdžios apraiškų skaidymas, turįs pabrėžti, jog žemei viešpatauja vienintelė aukščiausioji valdžia, ir žmonės simboliškai svarsto: kas yra Tas Visagalis ir Visažinis. Taip įvardijamas krikščionių Dievas. Indoeuropietiškoji trejybė, mano manymu, buvo galimybė svarstyti tą patį klausimą „politeistiškai“.

P. J. Tai yra istorijos kapitalas. „Tikėjimai“ – iš anksto paruošti atsakymai keliams klausimams; nors šie klausimai ir kinta priklausomai nuo epochų, aplinkybių, kaip esate pažymėjęs lygindamas lietuvių ir latvių politinius bei teologinius skirtumus. Ilgainiui pastebime tarsi naują mito pakilimą, išsiskleidimą, paskui vėl smukimą. Tačiau mitologija yra veikla, atsakas į besikeičiančias aplinkybes.

A. J. G. Norėčiau pertarti, jog nederėtų kalbėti apie religiją kaip iškeltą aukščiausiosios valdžios. Esama ir mitologijų lyginimo. Savaimė suprantama, kad juodaodžių gentis, neturinti suverenumo problemų, kelia kitus klausimus, galbūt kur kas daugiau apmąstytus, subtilesnius. Mitologija iš tiesų yra metakalbos atmaina, jei atsižvelgsime į organizaciją, į figūratyvinę manierą; tam reikia suderinti visų figūratyvinių diskursų analizę. Mitologija – abstraktus, filosofinis terminas. Taip prasiėjo ir semiotika. Per vieną konferenciją Vilniuje nustebinau klausytojus: mane teiravosi, iš kur kildinčiau graikų filosofiją? Atsakiau: ji – graikų mitologijos vaizdiniai, perkelti į abstrakčią plotmę. Kūrėsi graikų miestiečių luomas. Tą patvirtina patarlės, miestiečių sąmojo išraiška, kurios formavosi tolygiai šiam luomui kylant. Tuo tarpu kitose visuomenėse patarlės galėjo turėti ir kitokią funkciją, būtent teisminę. Nebegalėčiau tiksliai nurodyti, kurioje Afrikos genčių teisme varžosi abi pusės sakydamos patarlės. Kiekvieną patarlę atitinka priešinga, todėl tas, kurio patarlė lieka be atkirčio – išteisinamas. Štai kur kas maloniau negu du šimtai mergelių iš „Aucassin ir Nicolette“.

G. P. Daug kartų esate minėjęs, kad klausimai, su kuriais susiduriate baltų regione, būdingi ir kaimyninėms teritorijoms, pavyzdžiui, finougrių, ir kad yra gausybė bendrumų tarp pirmųjų, „indoeuropiečių“, ir antrųjų, kurie tokie nėra. Ar negalėtumėte patikslinti, kaip suvokiate kultūrinę aplinką mitologiniame lygmenyje?

A. J. G. Tarkime – Baltija. Keliaudami aplink ją, rasite baltų kraštus ir finus – estus bei suomių, toliau aptinkami skandinavai: švedai, norveigai, danai. Geografiškai jau nulemta turėti bendrą erdvę, kultūrinę ar kitokią. Lietuvių folkloras turėjęs tam tikros įtakos užkariautojams švedams. Buvo ir žodyno skolinių, ir pan. Bet šios srities tyrinėjimai mažai pažengę, nes juk nėra specialistų. Nė vieno, kuris mokėtų ir baltų, ir finų kalbas. Aš esu beviltiškai šaukęs apie tuos dalykus. Kultūrinė aplinka netgi svarbesnė negu kalbinė, tačiau reikia tą paliudyti. Somatiniai gestų, tiesioginės komunikacijos, būdai yra labai reikšmingi: žmonės vieni kitus supranta. Pirminiai ritualai, ypač tie, kurie pratęsia, papildo šventumo sąvoką pasaulio stebuklų garbinimu ir baime to, kas dar gali atsitikti, mums labai svarbūs. Taip bandomas rasti pats šventumo apibrėžimas. Jei pasidomėtumėte, tarkim, Prancūzijos sektų sėkmės priežastimis, pamatytumėt, jog ši veikimo laisvė tuoj pat panaudojama pritraukti nusivylusius žmones. Kaimynams kas nors pasisekė – padėjo magija, užkalbėjimai; kruša išmušė jūsų jausus, bet *tų kitų* jie išliko sveiki: štai lemiamas įrodymas. Nerimą keliantis nacionalizmas dar XIX amžiuje buvo visiškai nežinomas. Kadaisė Livoniją, dabartinę Latviją, sudarė finų ir baltų mišinys. Vėliau atėjo vokiečiai ir atsinešė kalbą. Švedai valdė Latviją ir Estiją apie keturis amžius. Suomijos kunigaikščiais buvo Švedijos karaliai taip pat keturis ar penkis amžius, netgi dabar kone dešimt procentų suomių kalba švediška. Tai jiems naudinga tiek ekonominiu, tiek kultūriniu požiūriu. Skandinavai, germanų (taigi indoeuropiečių) kalbos vartotojai, turėjo įtakos suomiams ir baltams. Pavyzdžiui, daug panašumų tarp skandinavų ir lietuvių dievų. Votanas, arba Odinas, kuris atitinka indų Varūną, yra taip pat karo dievas, kaip Lietuvoje Kalevelis (kuris užėmė Velino vietą), t.y. „kalvis“. Tas vardas vėlgi randamas suomių „Kalevaloje“. Bet tasai, kurį XIX a. mitologai buvo linkę laikyti karo dievu, iš tiesų yra tik žandaras. Dumézilis turėjo suprasti, kad iš to nieko neišeis. Baltų ir jų kaimynų kraštuose vėl „randamas“ indoeuropietiškas dalijimas iš trijų. Su kuo derinamos šios Dumézilio dalybos? Tai – faktas. Iš tiesų yra dalijimo, atidalijimo principas. Tuo metu pažymėtina, jog semantinė įkrova gali būti perdalyta. Kadangi neįmanoma visiškai pasikliauti tikriniais vardais, fonetika, likusioji dalis tėra tam tikri formos apmatai, kurie leidžia galvoti apie kiekvienos iš valdžių veiklos kilnumą. Vėliau (per simbolius) tai iškraipoma.

2. ŽALTYS IR NAMAI

G. P. Grįžkime prie kasdieninės religijos. Ar galėtumėte papasakoti apie namų židinio dievybes ir ypač apie žalčių kultą, kuris itin domino misionierius ir keliautojus?

A. J. G. Gana keista, kad dokumentai, leidžiantys spręsti apie žalčių kultą, yra blogai išnaudoti, todėl autoriai, kurie apie tai kalba, visada teturi dalinį supratimą apie šiuos dalykus. Nuo XVI a. jau esama plačios dokumentacijos, parengtos pagal jėzuitų raportus. Kontrreformacijos epochoje jėzuitai vaikščiojo po kaimus ir, suprantama, ieškojo įkalčių, dėl kurių galėtų priekaištauti žmonėms. Kokie gi buvo kasdieninio gyvenimo erezijos ženklai, klaidingo tikėjimo apraiškos? Svarbu būdavo įrodyti, kad garbinami akmenys, medžiai arba žalčiai, kuriuos lakindavo karvės pienu. Jiems žaltys savaime buvo kažkas siaubingo, velniško... Taigi, norėdami parodyti, ką nuveikę, jėzuitai raportuose skaičiavo, kiek užmušė žalčių, suskaldė akmenų arba nukirto medžių. Pavyzdžiui, kartą nukirtusiam medį buvo paralyžiuota ranka... tai viena iš istorijų. Jėzuitai mėgo anekdotus. Maždaug kas trečias jėzuitas buvo lietuvis, kuris viską suprato. Kiti tuo tarpu žiūrėjo, ieškojo, dažnai interpretuodami. Lietuviai jėzuitai paliko gana išsamius aprašus: ko gero, ir jie patys truputį tikėjo tuo, ką aprašė. Taigi sužinome, jog žaltys gyveno geroje troboje, kampe, kur stovėjo garnos. Po gironomis buvo jo guolis. Žalčio vardas yra Pagirnis, pažodžiui – tas, kuris yra *po gironomis*. Tai – kosminė nuoroda. Jėzuitai stebėtojai mums pasakė: yra tam tikras altorius, t.y. medinė dėžė, pripildyta žemių, kur susirangęs tūno tas velnias. Jis susisukęs į kamuolį (kartais palyginama su moterų karoliais). Žaltys nematomas, tačiau kartkartėmis vaikšto po namus. Vienas iš lietuvių folkloristų, kuris įkūrė Lietuvių tautosakos archyvą, manė, kad šie demonai, gyvenantys po gironomis, galbūt buvo tam tikros lėlytės. Tokia folklorinė interpretacija grindžiama pastebėjimais, kad estai taip pat turi lėles, vadinamas *peko*. Kadangi skelbtas tik vienas vienintelis lietuviškas tekstas, kreipiausi į vilnietį draugą, ir jis peržiūrėjo lotyniškus rankraščius. Nustačiau, jog čia esama dviejų skirtingų dalykų: iš pradžių šis indas pripildytas žemių, o vėliau – demono: ir žemė, ir demonas garbinami kartu. Be to, kaip rodo XVI a. Grunau aprašai, vyriausiasis prūsų dievas prie savo kojų turi indą, iš kurio išlindusi žalčio galva, o tą indą dengia javų varpos. Sąryšis visiškai aiškus. Antra vertus, žalčiai turėjo įvairiausių pareigų; pavyzdžiui, pradėdami pagoniškus Naujuosius metus, lietuviai padengdavo stalą, ant jo sudėdavo valgius ir nuleisdavo iki žemės rankšluostį, idant žaltys galėtų užšliaužti ir paragauti kiekvieno patiekalo. Paragautas valgis reiškė gerą pradžią: būsią palankūs metai ir ypač gausus paragautojo maisto derlius. Tai paaiškindavo pagonių žynys, lydimas kaimo senolių. Matau gana keistą derinį: Žemyna, kitaip sakant, Demetra, ir žaltys, Pagirnis, garbinami drauge. Čia žemė tėra savininko žemės valdų metonimija. Vienas iš jėzuitų rašo apie žmogų, kuris, nežinodamas žalčių kulto, išsinuomojo laukus. Juos apsėjo, tačiau kai nuvalė derlių, pamatė

visuose vežimuose knibždant žalčius. Valstietis paklausė, kas atsitiko ir ką reikia daryti. Jam buvo atsakyta, jog nepakankamai aukota žemei. Tada jis paėmė miltų, apibarstė visus laukus, ir žalčiai išnyko. Pašventinta žemė vadinama pagerbtąja. Taigi tie, kurie pagarbina žemę po girnomis, kreipiasi į Demetrą – čia kalbama apie derlingumą, – nes žaltys tėra laikomas dievų pasiuntiniu. Jis nėra tos pačios kilties kaip Žemyna, o pasiūstas Andojo – lietuviškojo Mitros. Kai religija išsigimė, Žaltys tapo viena svarbiausių namų dievybių.

G. P. Ar šis Mitros pasiuntinys yra taip pat ir dievas teisėjas, sutartinės galios dievas?

A. J. G. Lietuviškasis Mitra nulemia dalia; tai iš tiesų yra likimas. Jis taip pat valdo sandorius, tačiau ne pirklių visuomenėje. Taigi turime dvigubą kultą. Kiekvienoje šventėje pirmas gurkšnis ir pirmas kąsnis tenka Pagirniui ir Žemynai kartu. Tai – aukos prieš sėdant prie stalo. Dabar, pažvelgus į XVII a. Rytų Prūsiją, iš Pretorijaus aprašų atsispindi tik Žemynos (Demetros) kultas. Du kiti stipriai susiję dievai morfologiškai kildinami iš žodžio žemė: yra Žemėpatis „žemės šeimininkas“ ir Žemėlukas (mažybinė forma). Regis, protestantai geriau kovojo su žalčiais negu jėzuitai: Žemėlukas buvo žalčio metamorfozė. Pretorijus, kaip ir visi kiti rašytojai, buvo tarnautojas, pastorius. Jis mokėjo lietuvių kalbą, tačiau lietuviai jam visko nepasakojo; tai, ką jis sako apie žalčių kultą, nėra patikima. Prie šios dieviškos poros prisideda ir trečiasis – ugnies ir dūmų dievas. Čia žaidžiama gausybe dalykų. Tai nėra ugnies dievas – jis tik globoja ugnį, taip sakant, yra vienas iš židinio dievų; tam tikru aspektu visi namai yra židiny. Taigi jis vadinamas Namų Dievu – dinastijos, suverenumo dievu. Šiuo atžvilgiu Dumézilis man daug pagelbėjo, nurodydamas, jog ugnies dievukas buvęs dinastijos dievu. Atitinkamai, kai viena iš dinastijų užimdavo postą, ji iškeldavo savo naminius dievus; vyriausias buvo namų ugnies dievas. Kyla klausimas: kas tas namų dievas? Ar tai Žemėpatis, nes jis – Andojo (Mitros) sinonimas. Ar tai Žaltys – Žemėlukas? Aš probėgšmom tepaliečiau šį siužetą, detaliau jį aptarsiu būsimoje knygoje.

G. P. Gyventa su žalčiais. Ar jie iš tiesų buvo nepavojingi? Ar atsitikdavo taip, kad jie keršydavo?

A. J. G. Namie gyveno nenuodingieji žalčiai. Jeigu gyvatė ką nors įkanda, tuojau ieškoma akmenėlio, o tas akmenėlis yra Velnias, t.y. jame sukauptos įvairiausios energijos rūšys. Esama daug maldelių, užkalbėjimų, kuriuos kalbėdavo eidami į mišką, kad gyvatė neįkąstų, arba gydydami gyvačių įkąstuosius. Nejmanoma surūšiuoti gyvačių. Visos jos susietos su Žemės deive Žemyna. Mitologiškai žaltys yra kilęs iš vandens; tačiau jis šliaužia žeme, ieško jos globos. Suprantama, pik-

tavaliai sugebėdavo primesti nuodingųjų šliužų, paleisti gyvačių pas kaimynus. Kai kurie XVI a. tekstai gana tiksliai aprašo, kaip keršyta.

G. P. Tekste apie lietuviškąjį Vulkaną (būtent apie „Vulkanus Jagaubis“ tekstą, kuris randamas knygos „Apie dievus ir žmones“ IV skyriaus pradžioje) jūs pabrėžiate sodybos architektūros svarbą bei atitikimą tarp architektūros ir žemdirbystės reikmenų, ypač džiovinant derlių. Susidaro įspūdis, kad lietuviškas namas yra visiškai ritualizuotas, itin aktyvus mitinėje sanklodoje. Kiekviename kampe kas nors dedasi.

A. J. G. Todėl aš, pradėdamas mėgėjiškus tyrimus, iš tiesų nežinojau, kur einu. Kamavo baimingas blaškymasis, kai supranti, jog negali tapti visų sričių specialistu. Pavyzdžiui, apie žvaigždes klausinėju du astronomijos profesorius. Jie pradėjo aiškinti, tačiau atsitiko kaip valstybės išdo tarnautojams – mums nepavyko susikalbėti. Juo daugiau jie aiškino, juo neaiškiau man darėsi.

3. RELIGINIS PERSONALAS

G. P. Jūs nurodote, kad namų šeimnininkė vaidina svarbų vaidmenį ritualuose; ji pirmoji susitinka su židinio dievukais, su dvasiomis mai-tintojomis ir kt. Tai lietuvių religijos „paskutinioji“ stadija. Bet kas atlikdavo žynio funkcijas? Ar šeimos galva buvo taip pat ir žynys? Ar buvo dar ir raganių?

A. J. G. Viskas priklauso nuo epochos, apie kurią kalbama, ir nuo daugiau ar mažiau tyrinėtų regionų. Jeigu stebėsite pietų Lietuvą, labiausiai atsilikusią XIX a. pabaigoje, išskirsite du raganių tipus skirtingais vardais: vieni yra burtininkai, nuo žodžio burti „nurodyti likimą“, o antri – kerėtojai nuo žodžio kerėti – „apžavėti“. Dažniausiai pirmieji yra geri, o antrieji pikti, atitinkantys dieviškosios poros Andojas-Velinas (Mitra-Varūna) funkcijas. Suprantama, nesantaiką, bauginimus įdiegė krikščionybė: pradėta deginti raganas. Tai – krikščioniškas prasi-manymas. Kiekvienas dvarininkas turėjo teisę sudeginti raganą, ir aristokratinėje respublikoje daugelis taip darė. Skandinimas buvo antrasis būdas patikrinti, ar įtariamoji iš tiesų ragana: jei nuskęsdavo – vadina-si, ne ragana; jei išplaukdavo – ragana. Kaip protinga! Ar ne? Pažvelki-me į XVII a. Prūsų Lietuvą; prisiminkime, kad iki pat Kionigsbergo ji buvo apgyventa lietuvių genčių; tiktai Vakarams ten atrodė besą vieni prūsai. Pretorijus, kuris paliko šimtus aprašų, pagrįstų dokumentais, pastebi du šventas pareigas vykdančių asmenų tipus: kaimo žmones, senolius, kurie čia gerbiami ir vadovauja šeimyninėms bei žemdirbys-tės ceremonijoms, ir „mokslininkus“, kurie ateina iš kitapus Nemuno.

Pastarieji yra tikri žyniai, specialistai; jie kviečiami, jų dalyvavimas atlyginamas. Šie žyniai vadinami *maldininkais*, nuo žodžio *malda*.

G. P. Tikriausiai galėtume atsižvelgti į Benveniste'o pastabą: jis nurodo žynių sugebėjimus „kreiptis į vieną iš dievybių ritualiniais žodžiais“. Ar pagrindinė žynių paskirtis buvo mokėti maldas?

A. J. G. Jie buvo įtakingi užtarėjai, visada kreiptasi į juos, kad kaip tik jie paprašytų.

G. P. Tokios Indijos brahmanų pareigos. „Paprastas“ tikintysis negali kreiptis tiesiai į dievus, jis privalo sumokėti brahmanui, kad šis sukalbėtų maldą.

A. J. G. Taigi dviguba žynystė (kunigystė) gyvavo iki XX a.: viena vertus, tai buvo katalikų kunigai, antra – elgetos. Šie elgetos nukeliaudavo didžiausius atstumus: šimtas kilometrų jiems buvo niekai. Jie burdavosi pulkais ir eilėmis. Kol tęsėsi ceremonija, jie buvo čia, šventoriuje, kaip tam tikri sargybiniai. Paskui atskirai keliaudavo nuo sodybos prie sodybos, rinkdami, kas jiems priklausė. Buvo šventų dienų, trys ar keturios per metus, kai privalėta jiems duoti duonos. Elgetos yra senieji specialistai, o katalikų kunigai – naujieji. Dažnai tautosakoje ir tikėjimuose jie suvinkami greta: „Daviau pinigų mišioms, užpirkau mišias“ ir „Paprastiau elgetų, kad jie pasimelstų“, – išnaudojamos abi galimybės.

G. P. Jiems visuomet ką nors būdavo skolingi. Jie buvo kreditoriai (skolintojai), palyginti su kita visuomenės dalimi. Ar esate matęs tų elgetų?

A. J. G. Taip, vaikystėje juos mačiau. Jie dėkodavo, meldavosi, giedodavo, visuomet iš eilės. Pažvelkime į kitą paprotį: kunigo vizitacija prieš Kalėdas. Jis atvažiuoja su vargoninku, zakristijonu ir kt. ir vienu ar dviem tuščiais vežimais surinkti duoklę: maišą miltų, vištų, triušių ir kito gero. Po kokios savaitės – elgetų eilė. Ir vieni, ir antri rinkdami vartoja tą patį žodį – kalėdoti, t.y. keliauti, surinkti kalėdinę duoklę. Reikėjo taip pat padalyti medų elgetoms: kadangi šis geras buvo skirtas ne prekiauti. Jo duodavo dviejų ypatingų kategorijų žmonėms: elgetoms ir gimdyvėms. Dar vienas dalykas: kai laidodavo elgetą apgiedodavo dvi naktis pagrečiui. Tai nuostabi, gražiausia ceremonija, kurią man kada nors teko patirti: gūdžiame kaime, tarp miškų, mažoje medinėje koplytėlėje – apie dvidešimt balsų, vertų Šaliapino boso, gieda gražia lotynų kalba. Iš tiesų norėjosi mirti.

G. P. Ar išsaugojo ką nors iš tų tradicijų dabartiniai elgetos?

A. J. G. Tai dar nepakankamai tyrinėta. Aš bandžiau atkreipti etnologų dėmesį. Tačiau, suprantama, tai pavojinga, nes susiję su religija. Reikia drąsos gauti oficialų leidimą. Arba aiškinti, kad ne tai svarbiausia. Siūliau vienam konservatorijos profesorius muzikui: „Jums bus leng-

viausia paaiškinti, jeigu pasakysite, kad jus domina tikrai muzika, o ne žodžiai“. Turėjau ten važiuoti šiemet sužinoti, ar kas nors pavyko. Tiek turtų perniek nueina.

KURTI IR ATKURTI

P.J. Jūs dažnai vartojate žodį „konstrukcija“. Dabar istorikai kartais sako, jog nebėra faktų, yra tikrai interpretacijos. Norėčiau sužinoti, kaip Jūs pats suvokiate žodį „konstrukcija“. Jums leidus, tai būtų paskutinis klausimas.

A. J. G. Tai yra esminės pozicijos užėmimas. Skaitinys yra konstrukcija: toks pirmasis semiotikos teiginys. Per tekstą konstruojama prasmė: tai – dešifravimas. Kultūros fenomene, sudėtinėse jo dalyse – tiek žodinėje, tiek somatinėje gestų – prasmė yra visur, ji nuolatinė ir savaimė suprantama. Kalbama apie atskirų vienetų bei gabalų pergrupavimą, kad išryškėtų konstrukcija. Daromos vienos ar kitos srities dalinės rekonstrukcijos, mėginama suderinti vis platesnes sritis. Lietuvių religija yra tarsi kadaise buvusi graži moteris, deja, dabar jau raukšlėta senutė. Tik mokėdami skaityti tas raukšleles, begalime atpažinti buvusį grožį.

Iš prancūzų kalbos vertė GRAŽINA KADŽYTĖ

THE ECHOES OF MYTHS IN LITHUANIA MEETINGS WITH ALGIRDAS JULIUS GREIMAS

Summary

A. J. Greimas' answers to colleagues' questions put to him during the session on the occasion of the issuance of his book „About Gods and People“ (a French variant) are presented here.